

VASILE PÂRVAN ȘI CONTRIBUȚIA INSTITUȚIONALĂ A ACADEMIEI ROMÂNE LA ÎNFIINȚAREA ȘCOLII ROMÂNE DIN ROMA (1920-1922)

Veronica Turcuș

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

O etapă crucială a racordării culturii române la marile curente și orientări europene ale timpului, a fondării instituțiilor noastre culturale din marile centre intelectuale ale Europei (Roma, Veneția sau Paris), a înființării și activității numeroaselor societăți culturale menite să sprijine cunoașterea valorilor autohtone peste granițele țării a fost, în cadrul evoluției culturii românești, perioada interbelică. În special institutele de cultură fondate în marile capitale europene au avut un rol hotărâtor în receptarea noilor orientări ale timpului, bursierii trimiși să își desăvârșească pregătirea în bibliotecile și arhivele italiene sau franceze contribuind la acest efort recuperator al culturii române. Deși în mare parte ghidați de un spirit pozitivist, necesar în contextul în care istoria națională avea încă nevoie de precizarea sistemului de date-bază, deja completat în istoriografia altor națiuni europene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, istoricii români care au studiat în Italia sau Franța au jucat un important rol în difuzarea în România a culturii italiene și franceze a vremii respective. Interesant este, în anii interbelici, în special planul raporturilor cu Italia, ambientul cultural românesc orientat primordial înspre Franța (din perioada pașoptistă și până la sfârșitul „la belle époque”) fiind puternic penetrat de cultura italiană, mai ales în domeniul literaturii, lingvisticii și teatrului. Limba italiană, prin contribuțiile tinerilor care au studiat la Roma și care s-au impus ca prima generație de italieniști formată riguros științific, a ajuns în preajma celui de-al doilea război mondial disciplină de învățământ în școlile medii și chiar elementare. În acest sens catedrele de limbă și literatură italiană ale Universităților țării, inițial fondate prin efortul unor mari profesori italieni, iar apoi consolidate de generația de tineri italieniști, au avut o remarcabilă contribuție la pregătirea specialiștilor care să susțină acest proces cultural. De asemenea, o bine coordonată politică de traduceri a operelor fundamentale ale culturii italiene clasice și contemporane, susținută de același nucleu de studioși români, care s-au specializat în institutele de cultură din Italia, mai ales la Roma, a deschis calea receptării de către publicul larg, necunoscător al limbii italiene, a valorilor fundamentale ale culturii Peninsulei.

Fondarea instituțiilor de cultură românească în centrele „latine” ale Europei corespundea unei politici culturale a statului român unificat, care își revendica și în acest plan un loc propriu între națiunile continentului, axându-se pe filonul latinității și al originii romane. În acest sens trebuie privită inițiativa fondării Școlii Române din Roma, în anii imediat următori primului război mondial, mai ales că această politică în plan cultural, care avea conotații profund naționale, era în perfect acord cu orientările europene, multe alte state deschizându-și încă din secolul al XIX-lea, dar mai ales după primul război mondial, institute de cultură în capitala Italiei¹.

Același fenomen, al instituționalizării raporturilor culturale, se înregistrează și în cultura italiană, însă cauzele precizării instituțiilor culturale în Italia interbelică sunt într-o anumită măsură legate de fascism și de încercarea acestuia de a controla cultura și de a se legitima cu sprijinul acesteia. Dacă, inițial, cucerirea puterii de către fascism nu a fost precedată de o atentă pregătire ideologică, fiind caracterizată în fapt printr-un veritabil anti-intelectualism în numele unui activism absolut, preocuparea pentru cultură intervine într-un al doilea moment, după impunerea fascismului ca regim și în urma relativei consolidări politice². Confruntat cu opoziția elitelor intelectuale care îl etichetaseră drept monument al „inculturii”, regimul fascist a încercat recuperarea domeniului culturii prin așa-numita „soluție birocratică”, care avea drept scop fascizarea structurilor instituționale înainte de a se implica în controlul conținutului teoretic³. În acest sens este interesant de făcut o clară distincție, mai ales pentru primul deceniu interbelic, între conceptele de „cultură fascistă” și „cultură în perioada fascistă”. Această orientare „instituționalistă” a politicii culturale a fascismului poate fi observată deja în 1925 când, cu ocazia colocviului pentru instituțiile fasciste de cultură desfășurat la Bologna în 29-30 martie, a fost decisă înființarea unei serii de instituții de cultură. Dintre acestea se vor remarca l'Accademia d'Italia⁴ (anunțată

¹ Încă de pe la 1827-29 a fost înființat, la Roma, Institutul german de corespondență arheologică, transformat pe principiul unei Școli în 1886, iar Austria avea înainte de primul război mondial un Institut Istoric direcționat în special spre recuperarea din arhivele romane a documentelor relative la istoria Austro-Ungariei. În 1881 a fost înființată Școala franceză din Roma, cu sediul la Palazzo Farnese, Franța posedând și Accademia di Belle Arti de la Villa Medici. Din 1902 ființează Școlile engleză și americană, organizate pe principiul pensionatelor cu internate, având reglementări comunitare stricte, mai ales în privința primirii fetelor și a elevilor căsătoriți, iar după primul război mondial au fost fondate institutele unor țări ca Polonia, Suedia, Olanda și Ungaria. Vezi George Lăzărescu, *Școala Română din Roma*, București, Edit. Enciclopedică, 1996, p. 197-198. Vezi și ediția din 2002, București, Edit. Fundației Culturale Române, 2002, 204 p.

² Giuseppe Gembillo, *La politica culturale*, în *Il fascismo, politica e vita sociale*, a cura di Santi Fedele e Giuseppe Restifo, Milano, Teti Editore, 1980, p. 129 (Biblioteca del „Calendario”, 29).

³ Pentru această problemă, vezi cartea lui Ph. V. Cannistraro, *La fabbrica del consenso. Fascismo e mass media*, Bari, Laterza, 1975.

⁴ Rolul instituției va deveni tot mai important în anii care au precedat cel de-al doilea război mondial, când i-au fost atribuite chiar și sarcini politice, în 1939 fiind proiectată să încorporeze tradiționala și prestigioasa Accademia dei Lincei. Vezi Gabriele Turi, *Lo Stato educatore. Politica e intellettuali nell'Italia fascista*, Roma-Bari, Editori Laterza, 2002, p. 43.

în 1926, dar inaugurată doar la 28 octombrie 1929 din cauza refuzului lui Benedetto Croce de a se număra printre cei 60 de membri ai săi), il Consiglio Nazionale delle Ricerche (creat în 1928, condus de savantul Guglielmo Marconi și prin intermediul căruia vor trece apoi toate subvențiile destinate cercetării științifice din Italia, încercându-se astfel un patronaj dublat de un control asupra rezultatelor muncii oamenilor de știință), l'Istituto Nazionale Luce (prin care era impulsionată cinematografia italiană, orientată apoi spre scopuri propagandistice), l'Istituto dell'Enciclopedia Italiana Giovanni Treccani (constituit la 18 februarie 1925 și destinat marelui proiect al pregătirii Enciclopediei italiene) sau l'Istituto Nazionale Fascista di Cultura, curând transformat în l'Istituto Nazionale di Cultura Fascista din dorința expresă a lui Mussolini, încercându-se în acest fel să se impună cu orice preț conceptul de cultură fascistă, a cărui materializare se lăsa îndelung așteptată⁵.

Pe de altă parte, fenomenul acestei instituționalizări, care va avea drept rezultat înflorirea unor institute de cultură italiană în principalele capitale ale Europei, folosite drept piloni ai propagandei fasciste în anii premergători celui de-al doilea război mondial și în anii 1940-1943⁶, nu s-a desfășurat pe un teren pustiu. În primul deceniu al secolului al XX-lea, Italia se ocupase cu înființarea unor misiuni arheologice și centre culturale axate pe studiul istoriei antice în spațiul mediteranean, din dorința de a rivaliza cu marile puteri europene și în privința planului de săpături arheologice în afara teritoriului italian, în contextul interesului politic pentru o substanțială prezență „italiană” în Mediterana (în 1899 ia ființă misiunea arheologică din Creta, iar în martie 1907 Școala Arheologică Italiană din Atena, bastion important al politicii de penetrare culturală în Levant, în contextul propensiunii dinastiei de Savoia spre finanțarea de campanii arheologice italiene în principalele regiuni ale civilizațiilor antice)⁷. Această preferință pentru istoria antică va fi accentuată de anii regimului fascist, când deja prin Manifestul intelectualilor fasciști, conceput în timpul amintitului colocviu de la Bologna din martie 1925, se fundamentează ideea legitimității istorice a fascismului, întreaga istorie precedentă fiind automat asumată, în special glorioasa epocă a Imperiului roman⁸. În mod deosebit se pune accentul pe ideea de Roma, *caput mundi*, pentru

⁵ G. Gembillo, *op. cit.*, p. 131, 133-135.

⁶ Pentru o încadrare a problemei, vezi G. Turi, *Le istituzioni culturali del regime fascista durante la seconda guerra mondiale*, în „Italia contemporanea”, Roma, 1980, nr. 138, p. 3-23.

⁷ Paolo Matthiae, *Archeologia*, în *La cultura italiana del Novecento*, a cura di Corrado Stajano, Roma-Bari, Editori Laterza, 1996, p. 31-34. Pentru aceeași problemă, vezi *L'archeologia italiana nel Mediterraneo fino alla seconda guerra mondiale*, a cura di V. La Rosa, Catania, Centro di studi per l'archeologia greca C. N. R., 1986, și Marta Petricioli, *Archeologia e Mare Nostrum. Le missioni archeologiche nella politica mediterranea dell'Italia 1898-1943*, Roma, Valerio Levi Edit., 1990.

⁸ De altfel, una dintre puținele caracteristici ale culturii fasciste este promovarea aproape obsesivă a ideii romanității și latinității. O asemenea direcționare a politicii culturale fasciste este confirmată de abundența inițiativelor centrate pe problematica antichității clasice (fondarea Institutului de Studii Romane care avea ca organ revista „Roma”, apariția numeroaselor periodice specializate în studii romane și a unor istorii ale Romei antice etc.). În mod special inițiativa fondării, în 1925, a Institutului de Studii Romane de către Carlo Galassi Paluzzi, cel care i-a devenit președinte

impunerea ei ca centru al romanității și creștinătății, insistându-se pe importanța Cetății Eterne în perioada care a urmat unificării, în contrast cu o Italie a tradițiilor, particularităților locale și diferențelor regionale⁹. De asemenea, universalitatea Romei revendicată de regim a favorizat rolul său de capitală culturală națională¹⁰. Ar fi de amintit în acest sens, ca un clar semn al creșterii ponderii culturale a Romei interbelice în viața științifică și intelectuală a Peninsulei, faptul că la mijlocul anilor '30 existau în capitala Italiei peste 40 de institute de cultură, fondate în anii succesivi primului război mondial și mai ales în epoca fascistă (de exemplu l'Istituto per l'Oriente, constituit în 1919, l'Istituto per l'Europa Orientale, din 1921, l'Istituto Interuniversitario Italiano, fondat în 1923, l'Istituto Italiano di Diritto Internazionale, din același an, l'Istituto di Studi Romani, întemeiat în 1925, l'Istituto Centrale di Statistica, înființat în 1926, l'Ente Nazionale Italiano per l'Organizzazione Scientifica del Lavoro, tot din 1926, l'Associazione Italiana per le Biblioteche, din 1930, l'Istituto Nazionale di Urbanistica, creat în 1930 etc.)¹¹. În domeniul specific al studiilor istorice, se remarcă înflorirea unor instituții impulsionate de personalității ale vremii ca Giovanni Gentile, Gioacchino Volpe

din 1933, după Pietro Fedele, Luigi Federzoni și Vittorio Scialoja, toți exponenți de prim rang ai regimului, a impulsionat promovarea ideii latinității. Acest institut, care din 1933 primea de la guvern o subvenție fixă pentru cercetarea direcționată, și-a legat activitatea științifică de cea propagandistică și colonială pentru a susține ideea de Roma-centru al lumii. Sub acest semn stau congresele de studii romane și de drept roman organizate de instituția respectivă, cele 114 volume și 138 de caiete pe subiectul dat, publicate până în 1941, inițiativa tipăririi lucrării ample *Storia di Roma* sau a celei în 24 de tomuri, *Storia dei papi*, ori proiectul unor lucrări sub teme generoase ca *Roma centro di vita missionaria* sau *Romanità dei Santi*, completate de conferințe de genul *Roma onde Cristo è romano*. De reținut că până și organul institutelor de cultură italiană din străinătate, care și-a început apariția din 1937, era intitulat „Romana”. Vezi Luciano Canfora, *Classicismo e fascismo*, în *Matrici culturali del fascismo. Seminari promossi dal Consiglio Regionale Pugliese e dall'Ateneo Barese nel Trentennale della Liberazione*, Bari, Università di Bari, Facoltà di Lettere e Filosofia, 1977, p. 85-89; Idem, *Ideologie del classicismo*, Torino, Einaudi, 1980, p. 92-101; Antonio La Penna, *Il culto della romanità nel periodo fascista. La rivista «Roma» e l'Istituto di studi romani*, în „Italia contemporanea”, Roma, 1999, nr. 217, p. 606-630.

⁹ Este adevărat că mare parte a mișcărilor culturale ale secolelor XIX-XX și-au avut centrul de iradiere în afara Romei, în orașele nordului sau sudului Peninsulei ori în Florența epocii giolittiene (anii antebelici ai secolului al XX-lea), de la orientările pozitivistice ale secolului al XIX-lea conturate în capitala piemonteză Torino (susținute de „Giornale Storico della Letteratura Italiana” sau „Rivista Storica Italiana”) la neoidealismul napoletan sau palermitan, la revistele florentine ori la germeii modernismului care au înflorit în mediul cultural milanez. Vezi G. Turi, *Lo Stato educatore. Politica e intellettuali nell'Italia fascista...*, p. 38.

¹⁰ Filippo Mazzonis, *La Terza Roma: una capitale senza programma*, în Filippo Mazzonis, *Divertimento italiano. Problemi di storia e questioni storiografiche dell'unificazione*, Milano, Franco Angeli, 1992, p. 383-397. Această orientare s-a reflectat și la nivelul dezvoltării Universității romane, care și-a sporit considerabil numărul de docenți în cele două decenii fasciste, iar din 1935 a dobândit o nouă locație odată cu punerea în aplicare a proiectului mussolinian de edificare a unui „oraș” universitar, „Città universitaria”, într-o zonă aflată atunci în plină dezvoltare urbanistică, a cartierelor moderne din nordul și estul Romei. Vezi G. Talamo, G. Bonetta, *Roma nel Novecento. Da Giolitti alla Repubblica*, Bologna, Cappelli Editore, 1987, p. 354-359.

¹¹ *Speculum mundi. Roma centro internazionale di ricerche umanistiche*, a cura di Paolo Vian, Roma, Presidenza del Consiglio dei ministri-Dipartimento per l'informazione e l'editoria, [1993].

sau Cesare Maria De Vecchi, care urmăreau reorganizarea pe noi baze a cercetărilor în domeniu, subsumate ideii de controlare și direcționare a unei societăți dinamice precum cea italiană a anilor de după primul război mondial¹², fiind cunoscută predilecția regimului pentru utilizarea intelectualilor în crearea unui circuit între cultura savantă și cea de popularizare, ambele fiind părți componente ale proiectului totalitar de edificare a „omului nou”, în care s-a încadrat, pe linia măsurilor extreme, politica rasistă din 1938¹³. Pe această direcție se situează, alături de instituțiile mai sus amintite, organisme de cultură precum Giunta Centrale per gli Studi Storici (fondată în 1934), l’Istituto Italiano per la Storia Antica (datând din 1935), l’Istituto Storico Italiano per l’Età Moderna e Contemporanea (înființat în 1934), l’Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano (întemeiat în 1935), l’Istituto Italiano di Studi Germanici (creat în 1932) sau l’Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente (constituit în 1933), ultimele două direct legate de personalitatea lui Giovanni Gentile. În plus, în anii interbelici s-au constituit în Italia o serie de organisme destinate schimburilor și legăturilor culturale, adeseori în relație cu propaganda fascistă, precum l’Associazione italo-americana (1920), la Fondazione Primoli per i rapporti con la Francia (1927), l’Associazione culturale italo-polacca (1931), l’Associazione culturale italo-romena (1931), l’Associazione italo-bulgara (1931) etc.¹⁴

În acest context cultural, al eforturilor de instituționalizare a raporturilor în domeniu afirmate atât din partea italiană, cât și din cea românească trebuie să vedem înființarea Școlii Române din Roma în perioada imediat următoare primului război mondial. Alegerea Cetății Eterne nu a fost întâmplătoare, căci artiștii au găsit aici prototipurile artistice și arhitectonice ale culturii europene, iar istoricii un material arhivistic bogat și încă insuficient explorat, mai ales în ceea ce privește spațiul românesc, și o școală arheologică bine fundamentată în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în anii care au precedat primul război mondial, impulsivă în perioada interbelică de specifică orientare a regimului¹⁵.

Inițiativa fondării acestei instituții data din anii antebelici, în 1912 ministrul C. Diamandi tratând problema cu guvernul italian, tratative duse la bun sfârșit în 1914 de ministrul Italiei la București, Fasciotti, împreună cu Vasile Pârvan, Ion Bianu și Duiliu Zamfirescu, dar izbucnirea războiului o zădărnicește pentru moment. Chiar în perioada 1917-1918, ani extrem de dificili pentru România, proiectul nu a fost abandonat și preotul transilvănean Vasile Lucaciu, aflat în acei ani la Roma, milita pentru obținerea unei locații adecvate, înaintând guvernului

¹² Pentru o panoramă asupra problemei, vezi Ruth Ben-Ghiat, *La cultura fascista*, Bologna, Il Mulino, 2000, 368 p.

¹³ G. Turi, *Ruolo e destino degli intellettuali nella politica razziale del fascismo*, în „Passato e presente”, Firenze, 1989, nr. 19.

¹⁴ Idem, *Lo Stato educatore...*, p. 42-43.

¹⁵ Pentru problema săpăturilor arheologice care s-au făcut la Roma în vederea punerii în valoare a vestigiilor Imperiului, vezi Antonio Cederna, *Mussolini urbanista. Lo sventramento di Roma negli anni del consenso*, Venezia, Corte del Fontego, 2006.

român, în 1919, propuneri precise în acest sens¹⁶.

Proiectul antebelic avea de altfel și o locație clar precizată, în vecinătatea Villei Borghese, una dintre puținele vile istorice din Roma care și-a păstrat, până în prezent, aproape intactă extinderea originală¹⁷. Reședință „extra muros” prin excelență, situată în nord-vestul centrului urban din vremea respectivă, între Porta del Popolo și Porta Pinciana, vila a fost proiectată de Flaminio Ponzio (1560-1613) pentru cardinalul Scipione Borghese. Arhitectul a imaginat pentru terenul respectiv un veritabil parc „all’italiana”, renașcentist, exploatând relieful sinuos pentru a crea peisaje echilibrate, perspective simetrice și o precisă geometrie a aleilor¹⁸. Proiectul a fost continuat după moartea lui Ponzio de Vasanzio, iar din 1621 de Girolamo Rainaldi, tatăl celebrului arhitect Carlo Rainaldi. Sistematizarea parcului din punctul de vedere al vegetației a fost încredințată lui Domenico Savino da Montepulciano. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, ambientul a suferit influența modelului grădinilor englezești, în vogă în perioada respectivă, uniformitatea și echilibrul lăsând loc unui peisaj tematic și asimetric. Construcțiile parcului realizate în această perioadă recâștigă însă în simetrie prin armonia ordonată a expresiei clasice, stilul adoptat fiind cel neoclasic. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se remarcă tot mai accentuat, la început, deschiderea și apoi transformarea zonei în parc public, inițial prin ospitalitatea tradițională a principilor Borghese, care permiteau organizarea de curse de cai pe domeniul lor, de expoziții horticole sau de artizanat și de spectacole plătite. Mai apoi, în contextul îndelungatului litigiu dintre familia Borghese și municipalitatea Romei, perpetuat până la începutul secolului al XX-lea, un rol remarcabil l-au avut oamenii de cultură ai vremii și chiar forța opiniei publice, care a militat pentru sustragerea zonei din sfera speculațiilor și pentru păstrarea unei destinații publice și culturale a domeniului. În timp ce alte vile istorice din vecinătate, Villa Ludovisi de exemplu, au fost vândute și parcelate, Villa Borghese, amenințată cu scoaterea la licitație în contextul imposibilității achitării datoriilor familiei, a fost cumpărată de Vittorio Emanuele al III-lea, care, în 1902, a donat-o municipalității Romei, împreună cu Galeria Borghese, care va deveni muzeu. Din acest moment destinația culturală a zonei era clar afirmată, parcul îmbogățindu-se cu o serie de statui, fântâni și monumente noi, în timp ce vechile edificii rurale erau transformate. În anul 1911, în contextul Expoziției internaționale, s-a prevăzut sistematizarea zonei verzi din fața Galeriei Naționale de Artă Modernă, fiind reorganizată întreaga suprafață adiacentă Villei Borghese. Tot în același an a fost inaugurată Grădina Zoologică municipală pe terenul spre Valle Giulia și spre Villa Giulia, areal destinat academiilor culturale

¹⁶ Vasile Pârvan, *Proemio*, în „Ephemeris Dacoromana”, 1923, 1, p. V.

¹⁷ Beata di Gaddo, *Villa Borghese. Il giardino e le architetture*, Roma, 1985.

¹⁸ Pentru detalii, vezi Alberta Campitelli, *Il parco di Villa Borghese*, Roma, 1993; *Villa Borghese. Da giardino dei principi a parco dei romani*, a cura di Alberta Campitelli, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2003, 600 p.

străine. De altfel și Villa Giulia¹⁹, construită tot în secolul al XVI-lea ca reședință papală „extra muros” a avut un destin asemănător, fiind în secolul al XX-lea recuperată în scopuri culturale. Ridicată pentru papa Iuliu al III-lea (Giovanni Maria Ciocchi del Monte), vila era considerată, la mijlocul secolului al XVI-lea, „a opta minune a lumii”, oglindind „extrema limită a culturii Renașterii din perspectiva echilibrului perfect între natură și arhitectură, între natură și istorie, aceasta din urmă utilizată în complexa construcție a fastului decorativ și a precisului program iconografic al unei curți pontificale”²⁰. Moartea papei Iuliu al III-lea a adus după sine și decăderea vilei. În 1557, la un an după trecerea în neființă a fratelui pontifului, Baldovino del Monte, care moștenise proprietatea, papa Paul al IV-lea a confiscat bunurile lui Fabiano del Monte, sub acuzația că au fost achiziționate cu fonduri ale Camerei Apostolice, și multe dintre obiectele de artă antică din vilă au fost transferate în Galeria Belvedere din Vatican. Villa Giulia a fost destinată multă vreme găzduirii regilor, cardinalilor și solilor care de aici își făceau intrarea solemnă în oraș prin Porta Flaminia. În 1665 a fost primită în reședință regina Cristina a Suediei, a cărei intrare oficială în Roma este amintită de o inscripție așezată chiar pe zidul Porții Flaminia. Din secolul al XIX-lea, după pontificatul lui Pius al VI-lea (1775-1799), în vremea căruia au mai fost efectuate o serie de lucrări de restaurare, palatul a fost total abandonat, devenind spital, depozit militar, iar sub pontificatul lui Leon al XII-lea (1823-1829) școală veterinară. Din 1876 întreg complexul a trecut în subordonare militară și a fost folosit drept cazarmă. Similar situației înregistrate în cazul Villei Borghese, domeniul și-a dobândit rolul cultural în urma demersurilor și solicitărilor diferiților oameni de cultură ai vremii, care s-au mobilizat pentru salvarea remarcabilului patrimoniu artistic al palatului. Astfel că, în 1889, complexul a fost destinat Muzeului de Artă Etruscă, destinație pe care o are și în prezent. În anii 1909 și 1911, în contextul Expoziției internaționale, au fost adăugate alte corpuri în completarea edificiilor muzeului.

Zona în care se preconiza, încă din anii antebelici, edificarea unei Școli românești la Roma era, în consecință, una de largă respirație culturală, înnobită de prezența vilelor pontificale²¹ care impuneau peisajului o specifică amprentă a culturii umaniste, loc ideal pentru găzduirea unor tineri veniți în Cetatea Eternă pentru a studia istoria, arheologia sau artele frumoase, spațiu benefic pentru construirea unor ateliere de pictură și sculptură în care artiștii români să poată deprinde modelele de creație prin chiar directul și cotidianul contact cu acestea. Era o zonă de reprezentanță prin excelență, o zonă destinată muzeelor, expozițiilor

¹⁹ O amplă prezentare a reședinței în Mario Bafile, *Villa Giulia. L'architettura. Il giardino*, Roma, Istituto Poligrafico dello Stato, 1948.

²⁰ Vezi Ranuccio Bianchi Bandinelli, *Roma. L'arte romana nel centro del potere*, Milano, Rizzoli, 1976.

²¹ Vilele pontificale sunt vaste reședințe estivale situate în afara centurii de ziduri a Romei, compuse dintr-o clădire reprezentativă și consistente proprietăți constituite din grădini și suprafețe forestiere.

grandioase și mai târziu, odată cu dezvoltarea cartierelor moderne limitrofe, ambasadelor și misiunilor diplomatice străine.

Cu ocazia Expoziției internaționale din 1911, Primăria Romei a binevoit să cedeze guvernului român pavilionul Statelor Unite, cu un teren destul de mare în imediata vecinătate a Villei Borghese. Arhitectul Giulio Magni, legat de România, unde a petrecut aproape douăzeci de ani, a pregătit chiar planurile în vederea adaptării respectivului pavilion exigențelor arhitectonice tradiționale românești, în condițiile destinării clădirii artiștilor români care ar urma Școala de Arte Frumoase din Roma. Schimbările din anii care au urmat, de guverne și reprezentanți diplomați, și, mai ales, primul război mondial, au împiedicat materializarea proiectului. Este de remarcat că trimisul oficial al Italiei la București s-a adresat pentru girul științific al proiectului unor membri ai Academiei Române, persoanelor care s-au impus în domeniile lor drept creatori de școală, această alegere menținându-se și în anii de după război, când proiectul înființării unei Școli Române la Roma va dobândi contur și se va materializa. Să nu uităm că tratativele antebelice au fost purtate cu Vasile Pârvan (1882-1927), profesor la Catedra de istorie veche, epigrafie și antichități greco-romane a Universității din București, din 1909, și din anul 1910 director al Muzeului Național de Antichități, unul dintre cei mai proeminenți oameni de cultură români de la începutul secolului al XX-lea, istoric al antichității și filosof al istoriei, autor al unui vast proiect național de săpături arheologice la o serie de cetăți și așezări din Muntenia și Dobrogea (la Histria, de exemplu, descoperită de el în 1913, la Callatis, Ulmetum, în așezările neolitice și dacice din Câmpia Dunării sau la complexul dacic din Munții Orăștiei), care i-a adus pe bună dreptate atributul gratificant de „părinte al arheologiei românești”²². Pentru activitatea sa remarcabilă în domeniul istoriei antice și arheologiei a fost ales membru corespondent al Academiei Române la 18 mai 1911 și membru titular la 18 mai 1913. În mod firesc, inițiativa fondării Școlii Române din Roma a venit, în contextul mai sus analizat, al disponibilității statului italian pentru găzduirea unor astfel de instituții de cultură străine, din partea maximei autorități a vremii în câmpul arheologiei și istoriei antice, mai ales că modelul german de Institut de cultură din Roma, care ființa de la începuturile secolului al XIX-lea, era axat pe arheologie. Aici ar fi, desigur, de reamintit că Vasile Pârvan s-a specializat în tinerețe (1905-1908) în mediul german, la Jena, Berlin și Breslau, luându-și doctoratul în 1908 la Universitatea din Breslau. Pe de altă parte, la fel ca mulți dintre intelectualii români ai începutului de secol XX, Vasile Pârvan a experimentat direct fascinația Italiei și a Cetății Eterne, unde a rezidat vreme de trei luni, la începutul anului 1908. Plecarea tânărului studios, aflat atunci la specializare la Berlin, spre Roma a fost mai mult una silită, Pârvan îmbolnăvindu-se grav de reumatism²³. Așa că, spre sfârșitul lunii ianuarie 1908, cercetătorul se stabilește la

²² Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866-2003*, dicționar, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Edit. Enciclopedică - Edit. Academiei Române, 2003, p. 634.

²³ Într-o scrisoare trimisă de Vasile Pârvan la 31 ianuarie/12 februarie 1908 de la Roma lui I. Bogdan, acesta mărturisea strângerea de inimă cu care a plecat în Italia: „la Berlin [...] reumatismul m-a atăcat din nou așa de violent, încât, în ultimul timp nu mai vedeam aproape de fel cu ochiul stâng

Roma, la Pensiunea Wilma de pe Via Venti Settembre 98-B, o rezidență germană recomandată de mediul unde studia. Aici va rămâne până în primăvară când, după o serie de călătorii la Capri, Paestum, Pompei și Florența, se va îndrepta spre Berlin pentru continuarea stagiului. Abia ajuns la Roma, așa cum rezultă dintr-o scrisoare trimisă profesorului său D. Onciul, Vasile Pârvan a început să frecventeze Institutul Arheologic German unde, în calitate de de bursier specializat în istorie antică al Universității din București în Germania, a primit cu ușurință dreptul de a se folosi de biblioteca Institutului²⁴. Modelul respectivei instituții din capitala Italiei a avut, desigur, un rol formativ asupra lui Vasile Pârvan ca arheolog și istoric al antichității, aici fiind originată adâncă sa propensiune pentru înființarea unei instituții românești similare la Roma. În plus, tânărul studios a fost atras în mod incontestabil de frumusețea Italiei și de valențele culturale ale acesteia, așa cum reiese din entuziastele scrisori trimise acasă, profesorilor și prietenilor²⁵. În mod incontestabil, cele trei luni petrecute la Roma și-au pus amprenta asupra deciziilor sale de mai târziu în legătură cu susținerea necondiționată a proiectului înființării unei școli românești în Cetatea Eternă. De asemenea, zona unde rezida, Via Venti Settembre, aflată în proximitatea Villei Borghese, deschisă în același timp circulației persoanelor și ideilor prin poziționarea sa între Porta Pia - celebru bastion al pătrunderii trupelor italiene în Roma papală - și stația de cale ferată, axul principal al dezvoltării orașului modern în afara cetății pontificale și spațiul urbanistic destinat construirii noilor ministere ale Romei-capitală, nu a făcut altceva decât să stimuleze preferința tânărului studios pentru respectivul cartier,

[...] A trebuit astfel să fug, nu să plec, în Italia. Aici îmi merge iară bine și am reînceput lucrul.” Iar într-o scrisoare din aceeași zi destinată lui D. Onciul mărturisea: „vremea rea din nord m-a silit să plec fără voia mea în Italia”. *Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Edit. Minerva, 1973, p. 54-55.

²⁴ *Ibidem*, p. 55.

²⁵ Într-o scrisoare trimisă în ianuarie lui Traian Bratu, prietenul său de studii de la Berlin (viitor profesor de germană la Universitatea din Iași), Pârvan își arată încântarea și surpriza pe care i le-a rezervat Roma: „Din Roma, unde am venit pentru trei luni de zile, îți trimet peisajul de vis-à-vis [cu ruinele Apeductului lui Claudiu], ca să visezi și tu o leacă despre mărirea romană. Bre, Roma e mult mai frumoasă decât mi-am închipuit-o”, iar în 13/25 februarie, adresându-se aceluiași destinatar, completa: „Venind la Roma, am socotit să stau închis în casă și să isprăvesc teza... Ași! De așa ceva nici vorbă! Dar nu-mi pare rău defel de timpul întrebuințat altfel decât cum mă gândeam la plecare.” Mai mult, într-o epistolă trimisă la 26 februarie/10 martie profesorului I. Bianu întrezărim deja proiectul său de viitor, de a oferi tineretului studios din România posibilitatea unui stagiu de cercetare în Cetatea Eternă: „Acum trăiesc intens și trupește [scrisa Vasile Pârvan] - căci e clima splendidă a Italiei care mă întărește - și sufletește, căci retrăiesc vremurile despre care odată voi avea să vorbesc tinerimii noastre studioase, cu atât mai mult foc și cunoaștere de aproape cu cât voi învăța mai mult, chiar din cartea vremii și faptelor învecinate ale oamenilor vechimei.” Cu referire la restul Italiei, entuziasmul este la fel de viu. Lui I. Bianu, la 3/16 martie, îi scria despre Capri: „Frumos tare pe aici!”, iar despre Pompei îi împărtășea lui Bratu marea sa admirație: „Bre, nici nu-ți închipui ce bine s-au păstrat toate lucrurile până astăzi [...] Sunt încântat de cele văzute.” La fel și Florența, de unde îi scria lui Traian Bratu la 9 aprilie, că „i-a plăcut strașnic”. *Ibidem*, p. 56-60.

rezidențial și modern în același timp²⁶. De altfel tot pe Via Venti Settembre, la numărul 14, se află complexul monastic Santa Susanna, locație pentru care statul român, cu sprijinul nemijlocit al lui Vasile Pârvan, a purtat o adevărată „bătălie diplomatică” pe lângă Sfântul Scaun pentru a obține concesiunea în favoarea comunității românești, pentru uz liturgic, pentru seminar și școală românească.

În al doilea rând, tratativele au fost purtate cu Ioan Bianu (1856-1935), unul dintre principalii reprezentanți ai filologiei române, creatorul școlii naționale de biblioteconomie și bibliografie. De numele său se leagă realizarea reformei limbii române, aprobată în 1904 de Academia Română, precum și reorganizarea Bibliotecii Academiei Române între anii 1884 și 1935, perioadă în care, ca director al instituției, a impulsionat achiziționarea a peste 500 000 de volume, manuscrise, stampe, scrisori, periodice și hărți. De asemenea, studiile sale de literatură română veche și editarea de texte românești din secolele XVI-XVII l-au impus ca un remarcabil istoric literar. Meritele științifice deosebite i-au adus alegerea ca membru corespondent al Academiei Române la 25 martie 1887, calitatea de membru titular fiindu-i conferită la 3 aprilie 1902²⁷. Era deci foarte clară cooptarea unuia dintre cei mai de seamă filologi ai vremii în proiectul înființării unei Școli Române la Roma, mai ales că acesta prevedea, alături de sprijinirea studiilor de istorie și arheologie, susținerea celor de filologie a popoarelor romanice. Filologia romanică, pe de altă parte, era specializarea predilectă a lui Ioan Bianu care, între anii 1881-1883, imediat după absolvirea (în 1880) a cursurilor Facultății de Litere a Universității din București, a audiat cursuri de filologie romanică la Milano²⁸, Madrid și Paris. Mediul cultural italian îi era deci familiar și în acest context putem interpreta sensibilizarea sa la inițiativa fondării unei Școli Românești în Italia.

În al treilea și nu în ultimul rând, susținătorul acestui prim proiect de înființare a unei instituții culturale românești la Roma a fost Duiliu Zamfirescu (1858-1922), scriitor și filolog remarcabil, cunoscut în literatura română în special prin încercarea de a frecventa pentru prima dată modelul romanului ciclic (*Comăneștii: Viața la țară, Tănase Scatiu, În război ș.a.m.d.*), membru corespondent al Academiei Române din 1 aprilie 1888 și titular de la 1 aprilie 1908. Este mai mult decât notorie afinitatea pe care scriitorul a avut-o cu spațiul

²⁶ De altfel, și în prezent toate ceremoniile oficiale ale statului italian se desfășoară la bazilica Santa Maria degli Angeli, situată exact între gară (actuala Stazione Ferroviaria Termini), Palatul Quirinale (reședința de atunci a regelui) și zona noilor ministere, tocmai din tradiția, inaugurată odată cu stabilirea capitalei Italiei unificate la Roma, de a asigura o primire ceremonioasă șefilor de stat sau monarhilor străini, o intrare fastuoasă de la terminalul de cale ferată, expresie a modernității, și până la palatul-sediul al monarhiei, conectate de axa reprezentată de sediul noilor instituții ale statului.

²⁷ Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 111.

²⁸ Ioan Bianu a studiat la Milano în anul academic 1881-1882, pentru a-l audia pe celebrul filolog Isaia Graziadio Ascoli, și a profitat de șederea în Italia pentru a vizita Peninsula de la un capăt la altul. De altfel, Isaia Graziadio Ascoli, în cadrul studiilor sale de filologie romanică, a atins și problema limbii române (*Sull'idioma friulano e sulla sua affinità colla lingua valacca. Schizzo storico-filologico; Sulla voce „per cento” nel rumeno*). Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Edit. Limes, 2006, p. 285.

italian, pe care l-a frecventat ca diplomat aproape două decenii, din 1888, an în care a fost numit atașat de legăție la Roma în contextul venirii la putere la 22 martie/3aprilie 1888 a unui guvern ale cărui posturi-cheie erau deținute de junimiștii apropiați lui Duiliu Zamfirescu (Th. Rosetti, prim-ministru, P. P. Carp, ministru de Externe, Titu Maiorescu, ministrul Cultelor și interimar la Domenii), și până în 1906, când se întoarce în țară ca secretar general în Ministerul Afacerilor Străine. Din 1 iunie 1909, Duiliu Zamfirescu este numit delegat al României în Comisiunea Europeană a Dunării și în Comisiunea Mixtă a Prutului, al cărui sediu era la Galați, funcție în care va rămâne până în aprilie 1918²⁹. Din cei douăzeci de ani de activitate diplomatică, pe cei mai mulți i-a petrecut la Roma: o primă misiune de patru ani în Cetatea Eternă, 1888-1891, unde s-a și căsătorit, în 1890, cu Henriette Allievi, fiica senatorului Antonio Allievi, figură marcantă a finanțelor italiene, director al Băncii Generale din Roma și mai apoi președinte al Consiliului de administrație al Căilor Ferate Italiene³⁰; a urmat o perioadă la legăția din Atena (iunie - decembrie 1892) și doi ani la legăția română de la Bruxelles (decembrie 1892 - octombrie 1894), după care scriitorul a fost din nou transferat la Roma, ca prim secretar de legăție³¹. Imaginea Italiei și în special a Romei a rămas profund impregnată în scrierile sale, pasiunea pentru istoria antică fiindu-i stimulată acum, mai ales că în momentul sosirii sale la Roma sediul legăției se afla în Palazzo Roccagiovine din vecinătatea Forului lui Traian. De altfel, începuturile sale romane coincid cu perioada în care săpăturile în Forul lui Traian erau în plină desfășurare (acesta a fost scos la lumină în 1889), contactul direct cu șantierul arheologic dobândind o puternică funcție formativă și modelatoare. Pe de altă parte, așa cum transpare din corespondența sa, unul din locurile preferate de plimbare era parcul Villei Borghese, spre colina Pincio, cu splendida perspectivă care se deschide asupra orașului, aceasta în contextul în care prima sa locuință la Roma a fost pe Via Sistina, nr. 143, aproape de Pincio și de Piazza del Popolo³². Sunt de la sine înțelese așadar atitudinea favorabilă pe care a avut-o față de proiectul fondării unei Școli Române la Roma în zona Villei Borghese, care l-a impresionat pozitiv în tinerețe, și susținerea pe care a acordat-o inițiativei, mai ales că reușise să realizeze numeroase contacte în mediul elitei romane, atât prin relațiile diplomatice, cât și datorită influenței familiei soției sale.

De altfel Duiliu Zamfirescu, din poziția politică dobândită după primul război mondial (ministru de Externe și președinte al Camerei Deputaților), va susține nemijlocit proiectul de fondare a Școlii Române din Roma, de data aceasta ajungându-se la finalizare. Membru, alături de alte figuri ale intelectualității românești a vremii - Matei Cantacuzino, I. Petrovici, P. P. Negulescu - al

²⁹ Al. Săndulescu, *Pe urmele lui Duiliu Zamfirescu*, București, Edit. Sport-Turism, 1989, p. 80-82, 183, 192.

³⁰ *Ibidem*, p. 112-113.

³¹ *Ibidem*, p. 117-128.

³² *Ibidem*, p. 82-85.

eterogenei formațiuni Liga Poporului, creată în aprilie 1918 sub patronajul carismaticei figuri a generalului Averescu, „eroul de la Mărăști”, și transformată doi ani mai târziu în Partidul Poporului, scriitorul devine și colaborator al ziarului acesteia, „Îndreptarea”. De la venirea la putere a averescanilor (martie 1920, consfințită prin alegerile din mai același an), Duiliu Zamfirescu este ales deputat de Putna, deține portofoliul Externelor, calitate în care depune în Cameră proiectul de lege pentru ratificarea Tratatului de la Versailles, pentru ca mai apoi, de la 13 iunie, să cedeze locul lui Take Ionescu în fruntea Afacerilor Străine, el fiind numit președinte al Camerei, unde va fi reales în mai multe legislaturi, până în martie 1922³³. Din această poziție va susține nemijlocit proiectul fondării unei instituții românești la Roma, reluat în 1920 de Nicolae Iorga, care, secundat de mai mulți membri ai Parlamentului, propunea, în calitate de deputat, un proiect de inițiativă parlamentară care prevedea întemeierea a două Școli Superioare românești, la Paris și la Roma, profilate pe studii arheologice și istorico-filologice, cu secții complementare pentru artele frumoase³⁴. Planul s-a bucurat apoi de sprijinul lui P. P. Negulescu, ministrul Instrucțiunii Publice, care și-a dat acordul, ca și ministrul Muncii, Gr. Trancu-Iași, acesta din urmă făcând și o precizare de ordin financiar privind „limitele posibilităților noastre bugetare”. La solicitarea lui Nicolae Iorga, a fost urgentată discutarea proiectului în Parlament, acesta fiind votat de Cameră la 13 august 1920³⁵ și în Senat la 23 august 1920³⁶. Ar fi de remarcat, referitor la modul în care a trecut proiectul de lege prin Parlament, faptul că inițiativa susținută de Nicolae Iorga s-a bucurat de o largă aprobare, în ședința Adunării Deputaților din 13 august 1920 fiind votată cu o majoritate de 138 voturi contra 3, iar în Senat, la 23 august 1920, cu o majoritate de 66 voturi la 4 împotriva³⁷. Legea de înființare a celor două instituții românești va fi sancționată în octombrie 1920, iar directorii vor fi numiți abia în toamna anului 1921, Iorga la Paris și Pârvan la Roma, instituțiile începând să funcționeze doar din anul următor, datorită dificultăților de după război³⁸. Paternitatea ideii înființării celor două centre de cultură românești a fost revendicată atât de Pârvan, cât și de Iorga, determinând o reală polemică între cei doi mari savanți. Adesea Iorga preciza că singurul merit este al său, infirmând opinia lui Pârvan conform căreia ideea este mai veche și îl exclude, într-o primă fază. În „Revista Istorică”, Iorga critica poziția exprimată de Alexandru Marcu, unul dintre primii bursieri ai Școlii, în scurta istorie consacrată instituției de cultură românești din Roma³⁹: „n-am știut de niciun fel de tratative anterioare cu Guvernul

³³ *Ibidem*, p. 193-196.

³⁴ V. Pârvan, *Proemio*, în „Ephemeris Dacoromana”, 1923, 1, p. V-VI.

³⁵ Dezbaterile Adunării Deputaților, nr. 41/15 august 1920, p. 867; nr. 47/24 august 1920, p. 868.

³⁶ G. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 18.

³⁷ „Monitorul Oficial”, 1920, nr. 167, 31 octombrie, p. 5894-5895.

³⁸ V. Pârvan, *op. cit.*, p. VI- VII.

³⁹ Alexandru Marcu, *Școala Română din Roma*, în „Boabe de Grâu. Revistă lunară ilustrată de cultură”, București, a. I, nr. 3, mai 1930, p. 147-151.

italian, care n-avea niciun rol în aceasta, [...] că «străduința mea» n-a «încununat» aceste «tratative», că n-am intervenit pe lângă ministrul de atunci și că «nu și-a însușit proiectul». Eu singur, din propriul meu gând, am făcut proiectul de lege din inițiativa parlamentară, eu l-am făcut să fie votat, ministrul fiind lipsă, eu am cerut votarea lui Duiliu Zamfirescu ca președinte al Camerei, eu am propus Academiei Române numirea lui Pârvan»⁴⁰.

Din perspectiva rolului pe care Academia Română l-a deținut în întreg procesul de fondare al Școlii Române din Roma ar fi de subliniat – dincolo de faptul că inițiativa a aparținut în exclusivitate unor membri marcanți ai Academiei, personalități de vârf ale culturii românești, cu numeroase contacte la nivelul celor două centre de cultură europene, Roma și Paris –, rolul de prim ordin pe care directorii celor două instituții l-au avut în organizarea Școlilor românești din străinătate, în precizarea regulamentului de funcționare al acestora, în supravegherea activității zilnice a bursierilor, în îndrumarea științifică a acestora, în înlesnirea accesului tinerilor la cercetarea diferitelor arhive, biblioteci, la frecventarea unor cursuri universitare specializate sau la familiarizarea cu activitatea pe șantierul arheologic de renume, mai ales în Italia. În primul rând, atenta supraveghere științifică și permanenta consultare a colegilor academicieni din țară în privința cunoașterii unor informații sau documente noi apărute pe parcursul muncii de cercetare a tinerilor bursieri, precum și contactele cu personalități ale culturii și științei italiene, franceze sau cu reprezentanții celorlalte mari culturi care finanțau școli superioare în cele două capitale europene, au făcut din directorii celor două instituții românești pilonii centrali ai organizării și funcționării acestora și din Academia Română matricea fundamentală a întregii activități științifice și organizatorice a institutelor de cultură de la Roma și Paris. În cazul în Școlii de la Roma, biblioteca acesteia, funcțională din toamna anului 1923, a fost constituită în primul rând prin contribuția Academiei Române (volumele fiind dăruite sau doar puse la dispoziție). În ceea ce privește primii ani de funcționare a Școlii Române din Roma, se cuvine remarcată contribuția lui Vasile Pârvan la stabilirea regulamentului de organizare a instituției și la desfășurarea întregii ei activități științifice. De altfel, chiar Legea nr. 4285 din 22 octombrie 1920⁴¹, publicată în „Monitorul oficial” nr. 167 din 31 octombrie același an⁴², care prevedea înființarea celor două Școli românești, consfințea patronajul științific al Academiei Române asupra institutelor din Paris și Roma⁴³. Articolul VIII al legii

⁴⁰ [N.Iorga], [*„Boabe de grâu” I, 3*], „Revista istorică. Dări de seamă, documente și notițe”, Vălenii de Munte, a. XVI, nr. 4-6, aprilie-iunie 1930, p. 121.

⁴¹ Legea a fost promulgată prin decretul regal dat de regele Ferdinand, fiind contrasemnată de ministrul Instrucțiunii, P. P. Negulescu, susținătorul proiectului de inițiativă parlamentară, și de D. A. Grecianu, ministrul ad-interim al Justiției, sancționarea normativei fiind urmată de investirea acesteia cu sigiliul statului și de publicarea în „Monitorul oficial”.

⁴² „Monitorul oficial”, 1920, nr. 167, 31 octombrie, p. 5894-5895.

⁴³ Legea nr. 4285 din 22 octombrie 1920 stabilea în cele zece articole ale sale fondarea, structura, modalitățile de finanțare și conducerea celor două școli românești. Articolul I legifera

prevedea extrem de clar că „directorii se vor numi după recomandarea Academiei Române”. Acest aspect al legii a fost dezbătut în prima ședință ordinară a Academiei Române, cea de la 5 noiembrie 1920, condusă chiar de președintele Academiei, D. Onciul. Chestiunea a fost adusă în discuție de Nicolae Iorga, care arăta că „articolul VIII al legii dispune ca directorii acestor școale să se numească de Ministerul Instrucțiunii după recomandarea Academiei”, precizând că măsurile pe care guvernul francez le-a luat deja pentru facilitarea deschiderii Școlii din Paris implică o decizie a Academiei Române în privința desemnării directorilor instituțiilor, recomandare care urmează a fi comunicată Ministerului de resort. În urma discuțiilor avute au fost aleși de Academia Română, pentru a fi recomandați Ministerului Instrucțiunii spre numire, Nicolae Iorga la Școala din Paris și Vasile Pârvan la Școala din Roma⁴⁴. În ceea ce îl privește pe Vasile Pârvan, ar fi de remarcat că în momentul desemnării sale ca director al Școlii din Roma era vicepreședinte al Academiei Române, din partea Secțiunii istorice, și secretar pe 7 ani al secției respective (1919-1926)⁴⁵. În baza articolului IX, care stipula că „un regulament va fixa amănunțele de organizare”, sarcina redactării acestuia, într-o formă comună, a revenit celor doi directori. La puțin timp după ce Academia Română i-a propus pe cei doi directori ai Școlilor de la Paris și Roma, Vasile Pârvan a început redactarea regulamentului comun, așa cum reiese din corespondența sa cu Nicolae Iorga, căruia îi trimitea, la 12 decembrie 1920, o primă formă a regulamentului de organizare a institutelor, rugându-l să îl revizuiască și subscrie⁴⁶. Cu toate că din momentul prezentării inițiativei parlamentare de către Nicolae Iorga și până în momentul redactării regulamentului

fondarea („Se înființează la Paris și la Roma școli românești de studii superioare”), iar articolul II stabilea structura instituțiilor (cele patru secțiuni: istorie și filologie a popoarelor romanice, cercetărilor de arhive și biblioteci, continuarea studiilor universitare în specialități care nu se predau încă la noi și cultivarea artelor), completată de articolele III-VI referitoare la membrii școlilor (articolul III stabilea recrutarea acestora, „după recomandarea așezămintelor noastre culturale”, fiind aleși numai acei studenți care „vor fi isprăvit cu o superioară distincție studiile lor în țară”, articolul IV prevedea ca bursierii să locuiască în regim de internat, „care va uni pe membrii acestor școli”, articolul V stabilea că membrii școlilor au obligația de a face conferințe despre „viața poporului nostru”, îndeplinindu-se astfel și rolul de propagandă culturală în străinătate pe care, în parte, îl aveau aceste instituții românești, în timp ce articolul VI fixa clar – maximum doi ani – durata stagiului unui bursier). Modalitățile de finanțare a Școlilor românești de la Paris și Roma constituiau obiectul articolului VII, pentru început fiind stabilite ca sursă de venit taxele școlare care se vor pune asupra diplomelor luate în străinătate, atunci când studii similare se pot face în țară. Conducerea celor două instituții era reglementată prin articolul VIII, referitor la directorii Școlilor, completat de articolul IX, care prevedea întocmirea unui regulament dedicat tratării amănunțite a detaliilor organizării institutelor. În sfârșit, ultimul articol prevedea fondarea la București a unui cămin destinat cercetătorilor francezi și italieni care ar dori să întreprindă studii de latinătate orientală, regulamentul acestui așezământ urmând a fi elaborat de ministrul Instrucțiunii. De remarcat ar fi faptul că proiectul prezentat de Nicolae Iorga în Parlament cuprindea doar nouă articole. Vezi G. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 20.

⁴⁴ „Analele Academiei Române. Partea administrativă și debaterile”, 1920-1921, ser. II, tom. XLI, p. 17-18.

⁴⁵ „Analele Academiei Române. Partea administrativă și debaterile”, 1919-1920, ser. II, tom. XL, p. 198.

⁴⁶ Vasile Pârvan. *Corespondență și acte...*, p. 214.

de funcționare a Școlilor într-o primă formulă nu a trecut mult timp (mai puțin de o jumătate de an), inaugurarea instituțiilor nu s-a putut realiza în anul 1921, așa cum s-ar fi dorit. Cauzele principale au fost, în primul rând, dificultățile financiare prin care trecea România după primul război mondial, de aceea se pare că tocmai ministrul Instrucțiunii, P. P. Negulescu, ar fi dorit amânarea deschiderii acestora, precum și unele dispute de ordin științific, profesorul Ermil Pangrati militând pentru instituirea unei secții de științe la Școala Română din Paris, propunere care s-a lovit de refuzul lui Nicolae Iorga⁴⁷. Pe de altă parte, fiind cele două Școli române *in primis* expresia cea mai aleasă a culturii românești din anii respectivi, se dorea scoaterea acestora din sfera jocului de partide care domina instituțiile statului. În această direcție un rol fundamental l-a deținut Academia Română, prin recomandările pe care le-a făcut în privința directorilor. De altfel, la 16 noiembrie 1920, Ministerul Instrucțiunii Publice a emis adresa nr. 11256 către toate universitățile, cerându-le să sprijine ministerul în acțiunea de fondare a celor două Școli românești⁴⁸. De asemenea, în 1921 a fost înființată o comisie, pusă sub președinția ministrului Instrucțiunii care avea drept sarcină redactarea regulamentului de funcționare a celor două școli. În prima jumătate a anului 1921, o corespondență activă între Iorga, Pârvan și ministrul Negulescu stă mărturie că insistențele celor doi academicieni au impulsivat redactarea regulamentului în forma sa finală și legalizarea sa prin decret ministerial⁴⁹. Rezultatul acestor eforturi

⁴⁷ Pentru detalii vezi G. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 19-20; N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, București, Edit. Minerva, 1976, p. 599.

⁴⁸ G. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 21. Referitor la temporizarea punerii în practică a legii de înființare a celor două școli românești chiar de către Ministerul Instrucțiunii, stă mărturie scrisoarea din 26 noiembrie 1920, adresată de Pârvan lui Nicolae Iorga și care trata problema adresei nr. 11256: „În chestia școlilor de la Paris și Roma suntem prelucrați cu ață foarte subțire de «amicii» noștri. Îndată ce-am venit azi la Muzeu, după ședința Academiei, am trimis un flăcău de-al meu de mi-a copiat adresa Ministerului (de care zicea colegul Onciul că nu există) către rectorat, prin care d-l ministru invită Universitatea ca să studieze organizarea celor două școli, întrucât legea făcută astă-vară nu e pornită *din inițiativa* (conștientă!) a Ministerului, ci din cea (iresponsabilă!) *parlamentară* (atrapez!). Rectorul, la rândul lui, roagă de urgență Consiliul de Facultate să discute chestiunea, pentru ca la convocarea *Consiliului general universitar* cerut de ministru, Facultatea să vie cu propuneri precise. Îți trimit în copie ambele adrese. Intenția e limpede. Ministrul neputând desființa legea de astă-vară, pune Universitatea să o critice (legea era anexată la adresa către rector) și deci să o modifice, etc. etc. Măine seară, la consiliu și apoi peste câteva zile la colegiul univ[ersitar] trebuie să fim de față la toată discuția. Contralovitura amicilor, trebuie să o recunoaștem, poate fi, după cum vezi, destul de neplăcută, dacă nu chiar fatală.” Rezultatul a fost însă pozitiv pentru inițiatorii proiectului de fondare a Școlilor din Paris și Roma, așa că, peste două săptămâni, Vasile Pârvan redacta regulamentul de funcționare a instituțiilor, într-o primă formă, trimițându-l lui Nicolae Iorga pentru a cădea de acord asupra unor puncte pe care „le-am rezolvat singur cum m-a tăiat capul”, actul fiind supus apoi aprobării Consiliului Facultății de Litere. Vezi Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 212-214.

⁴⁹ Într-o scrisoare din 2 iunie 1921, adresată lui P. P. Negulescu, Nicolae Iorga îl asigură pe acesta că a prelucrat deja materialul la care comisia lucrase cu o zi mai înainte, chiar sub președinția ministrului, afirmând, de asemenea, că regulamentul a fost redactat în primele faze, alături de contribuția sa, prin efortul lui Vasile Pârvan și cu sfaturile lui Ramiro Ortiz, titularul Catedrei de limba și literatura italiană de la Universitatea din București. În ceea ce îl privește pe Vasile Pârvan, acesta reafirmă, într-o scrisoare, tot din 2 iunie 1921, adresată ministrului Negulescu, necesitatea

a fost legiferarea Regulamentului de funcționare a celor două Școli românești prin decretul nr. 3659 din 23 iunie 1921, publicat în „Monitorul oficial” la 13 august același an⁵⁰.

În formula care a dobândit putere normativă, Regulamentul pentru aplicarea legii care înființează Școlile române de la Paris și Roma era structurat pe 7 capitole și 25 de articole. Esențială pentru rolul pe care l-au avut directorii Școlilor în coordonarea întregii activități a respectivelor instituții este prevederea cuprinsă în articolul 5 al primului capitol, destinat „Dispozițiilor generale”, referitoare la numele, caracterul și menirea școlilor, prevedere care stipulează că „cele două școli sunt conduse de către un director, asistat de un secretar permanent”, precizându-se că „organul exclusiv răspunzător pentru conducerea fiecărei școli față de statul român e directorul ei”. În consecință, întreaga responsabilitate, nu doar de ordin științific, dar și la nivel administrativ-financiar, este trecută în competența directorului, care are deplină și exclusivă autoritate internă în ceea ce privește problemele instituției pe care o conduce și care depinde direct de Ministerul Instrucțiunii Publice (conform art. 1).

Influența preocupărilor științifice ale lui Vasile Pârvan transpare în prevederile articolului 6 din al doilea capitol, referitor la *Organizarea interioară*. Articolul, după ce precizează cele trei secții pe care le va avea fiecare dintre școli (istorico-arheologică, filologică-literară și artistică), introduce precizarea că „Școala din Paris dă o atenție deosebită cercetărilor de arhive și biblioteci din Franța și Apus”, în timp ce „Școala din Roma urmărește în chip deosebit cercetările și săpăturile arheologice din Italia și țările mediterane” și „va căuta să stabilească relații de reciprocitate cu școlile arheologice străine din Roma și Atena”. În consecință, Școlii românești din capitala Italiei îi era rezervat un rol fundamental în domeniul arheologiei și al contactelor științifice și academice în sfera istoriei antice. Pentru facilitarea acestor activități, articolele 10 și 11 din capitolul al II-lea stabilesc organizarea, pentru fiecare școală, a unei biblioteci și arhive fotografice, atât pentru informarea străinilor cu material românesc, cât și pentru uzul bursierilor, urmând ca rezultatele cercetărilor să fie publicate într-un anuar sau buletin, redactat în limba țării unde funcționează școala, acesta fiind secondat de o serie de volume independente, pentru a asigura un plus de spațiu tipografic respectivelor cercetări și contacte științifice.

Rolul decisiv pe care directorii celor două instituții de cultură îl dețineau în selectarea candidaților reiese și din capitolul al III-lea, referitor la *Membrii școlilor*. Articolul 13 prevedea ca membrii secțiunilor istorico-arheologică și filologică-

deschiderii cât mai grabnice a celor două școli românești, oferind imediat ministrului observațiile sale asupra actului, așa cum au rezultat în urma lucrărilor Comisiei speciale din 1 iunie 1921, și arătându-și totodată disponibilitatea de a corecta ciornele regulamentului, care urmau a fi trimise spre publicare „Monitorului oficial”, de îndată ce va fi semnat decretul privitor la regulamentul. *Ibidem*, p. 22.

⁵⁰ „Monitorul oficial”, 1921, nr. 105, 13 august, p. 4150-4152; Vasile Pârvan, *Scrieri alese*, text stabilit, introducere și note de Alexandru Zub, București, Edit. Academiei Române, 2006, p. 301-306.

literară să fie recrutați prin recomandare, la Ministerul Instrucțiunii ajungând propunerile Facultăților de Litere ale celor patru Universități ale țării (București, Iași, Cluj și Cernăuți), în timp ce recrutarea membrilor secțiunii artistice se făcea prin concurs, organizat în fiecare an în luna iunie la București. De altfel și recomandările pe facultăți se vor face în fiecare an în luna iunie (conform articolelor 14 și 15), așa încât problema desemnării viitorilor bursieri a fost una dintre cauzele care au amânat încă un an universitar, din 1921 până în 1922, deschiderea activității Școlilor Române de la Paris și Roma, mai ales în contextul în care decretul regal de numire a celor doi directori a fost semnat abia la 24 octombrie 1921. În urma recomandărilor (respectiv a concursului), Ministerul Instrucțiunii comunică direcțiunii celor două școli numele candidaților (era indicat de către fiecare Universitate doar un membru pentru fiecare secțiune a instituției respective), durata stagiului fiind inițial de un an. Rămânea însă la latitudinea directorului inserarea respectivului aspirant în structura școlii, aceasta făcându-se doar în momentul în care apărea un loc vacant la secțiunea respectivă, la aprecierea exclusivă a directorului rămânând prelungirea bursei membrilor școlii de la un an la doi. Desigur că această prelungire era direct condiționată de o atentă analiză a activității bursierului în cauză, competența științifică și valoarea cercetării fiind etalonul de măsură⁵¹.

Articolul 18 al Regulamentului consfințește primatul directorului școlii în coordonarea activității științifice a membrilor ei⁵², în timp ce articolul 19 conferă directorului calitatea de a îndepărta din Școală pe acei membri care nu s-au conformat prevederilor regulamentului. În schimb, un întreg capitol, al V-lea, este dedicat directorilor școlilor, articolul 21 stipulând forma în care sunt numiți aceștia, precum și îndatoririle lor. După ce precizează că directorii instituțiilor de la Roma și Paris sunt numiți de Ministerul Instrucțiunii la recomandarea Academiei Române, regulamentul stabilește că „însărcinarea lor e de caracter onorific, ei neavând a primi nicio retribuțiune pentru funcțiunea lor și neputând fi considerați ca funcționari cu leafă și drept de pensiune, supuși normelor obișnuite”. Tocmai în această poziție privilegiată (directorii nu sunt retribuiți de vreo instituție a statului, nu sunt funcționari ai acesteia) trebuie să vedem sursa autorității lor și libertatea de decizie de care se bucurau. Căci autoritatea directorilor este una în primul rând științifică, consfințită de Academia Română, cel mai înalt for științific al țării, care face primul pas în desemnarea unei personalități în respectiva funcție. Acest prestigiu reiese și din felul în care Regulamentul de funcționare al celor două Școli

⁵¹ „Prelungirea acestei durate [a calității de membru al Școlii din Roma sau Paris] până la cel mult 2 ani cade în atribuțiunile direcțiunilor celor 2 școli din Paris și Roma, cari sunt suverane în a admite sau respinge cererea de prelungire a misiunii membrilor lor. Hotărârea se dă de director în înțelegere cu secretarul permanent” (art. 14).

⁵² „Publicarea acelor conferințe cari se vor dovedi de o valoare mai trainică sau de un caracter mai original se va face în fascicole anexe ale anuarului (buletinului) școlii respective, numai cu aprobarea și pe răspunderea directorului” (art. 18).

expune îndatoririle directorilor respectivelor instituții. Ca o primă obligație este prevăzută reprezentarea Școlii „în toate legăturile ei cu așezămintele corespunzătoare și cu organizațiile culturale ale țării respective”, directorul Școlii fiind considerat cel mai ales și remarcabil reprezentant al României în raporturile cu cele două mari culturi europene, cea italiană și cea franceză. În al doilea rând, directorului îi este stabilit prin lege patronajul științific asupra activității membrilor instituției, de la acceptarea acestora ca bursieri și până la stabilirea temelor de cercetare și a ordinii lucrărilor rezultate⁵³. Nu în ultimul rând, directorul este obligat ca la sfârșit de an să prezinte un raport general asupra activității Școlii pe care o conduce, atât Ministerului Instrucțiunii și Academiei Române, cât și celor patru facultăți de litere care au recomandat bursierii. Pentru buna îndeplinire a acestor însărcinări directorii erau obligați să rezideze cel puțin două luni pe an (în iunie și octombrie la Paris, în aprilie și octombrie la Roma) în institutele respective.

Un alt moment în funcționarea instituțională a celor două Școli, în care Academia Română intervine în mod direct, este revocarea din funcție a directorilor instituțiilor. În Regulament se stipulează că „delegația de directori ai școlii din Paris și Roma e fără termen, încetarea funcționării ca director se va hotărî întotdeauna după inițiativa și propunerea motivată a Academiei Române”.

Importanța directorului Școlii în organizarea și activitatea acesteia emerge și din conținutul articolului 22, care prevede funcția de secretar permanent al școlii pentru fiecare dintre cele două instituții de cultură, secretar numit de minister la recomandarea Academiei Române, făcută în urma propunerilor directorilor de la Paris și Roma. Articolul stabilea foarte clar că „fiecare director de școală își face autonom propunerile sale”, secretarii permanenți trebuind să fie „persoane de notorietate științifică ori artistică, care să aibă în domeniul lor lucrări de îndeplinit în țările unde vor fi delegați”. Rolul secretarului permanent al școlii era, în esență, acela de mediator între bursieri și director, în condițiile în care directorul era obligat să rezideze în instituție doar două luni pe an⁵⁴. Misiunea secretarilor era temporară, putând dura cel mult 3 ani, „după aprecierea Academiei Române, pe baza raportului motivat al directorului de școală”, la sfârșitul fiecărui an școlar directorul fiind cel care face propunerile asupra reînnoirii ori încetării misiunii

⁵³ Directorul Școlii „b) Fixează la începutul fiecărui an lista membrilor școlii, acordând sau refuzând cu acest prilej și diferitele prelungiri de misiuni cerute de membri; c) Fixează de asemenea la începutul anului caracterul și ordinea tuturor lucrărilor școlii; d) Verifică la sfârșitul anului gestiunea materială și activitatea științifică a secretarilor permanenți și a membrilor școlii” (art. 21).

⁵⁴ Secretarii permanenți aveau, conform regulamentului, datoria de a conduce și controla activitatea membrilor din secțiunea lor, fiind responsabili față de directorii școlii atât de purtarea cât și de activitatea bursierilor, de a conduce afacerile curente ale secțiunilor în ce privește mijloacele materiale de lucru și activitatea intelectuală a membrilor secțiunilor, de a conduce gestiunea materială și morală a întregii școli, ca ajutor al directorului sau, în lipsa lui, ca locțiitori, de a executa personal studii și lucrări pe care sunt datori a le publica, respectiv a le expune, în publicațiile, respectiv expozițiile școlii, de a îngriji ținerea la curent a bibliotecii și colecțiilor școlii cu toate publicațiile și materialele noi.

secretarilor permanenți. Această autoritate și autonomie de decizie a directorilor școlilor române din Roma și Paris în ceea ce privește desemnarea secretarului permanent nu a fost întotdeauna respectată. Așa s-a întâmplat la Școala Română din Roma în „cazul Vasile Bogrea”. Vasile Pârvan, de câteva luni numit director al Școlii din capitala Italiei, a propus în ședința ordinară a Academiei Române de la 31 martie 1922, în contextul pregătirilor pentru deschiderea în toamna anului respectiv a instituției românești de la Roma, pentru funcția de secretar permanent al Școlii pe Vasile Bogrea, la vremea respectivă profesor de greacă și latină la Catedra de limbi clasice a Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Cluj și membru corespondent al Academiei Române de la 10 iunie 1920⁵⁵. Ședința a avut loc sub conducerea lui Vasile Pârvan, unul dintre vicepreședinții Academiei și desemnarea lui Vasile Bogrea ca secretar permanent al Școlii din Roma a fost motivată prin „orizontul larg al cunoștințelor [...] atât în filologie, specialitatea sa principală, cât și în istorie”, prin „preparația sa specială pe terenul anticităților clasice, cari fac un câmp de preocupare precumpănitor la Școala noastră din Roma” și prin „cunoașterea în scris și vorbit a principalelor limbi europene [...] cari îi vor permite să cultive raporturile științifice și sociale stabilite [...] încă de acum, cu Instituțiile și Academiiile similare: italiene, engleze, franceze și americane”⁵⁶. Propunerea lui Pârvan a fost aprobată în respectiva ședință a Academiei Române însă a fost respinsă de Ministerul Instrucțiunii Publice⁵⁷, așa că Vasile Pârvan l-a

⁵⁵ Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 122.

⁵⁶ „Academia Română. Anale. Ședințele din 1921-1922”, 1921-1922, tom XLII, p. 44.

⁵⁷ Într-un raport prezentat Ministerului Instrucțiunii de Vasile Pârvan la 3 septembrie 1922, referitor la măsurile financiare impuse de apropiata deschidere a Școlii Române din Roma, Vasile Bogrea era insistent recomandat pentru postul de secretar permanent al instituției. „Subsemnatul – scria Pârvan – va depune la Legațiunea din Roma și retribuția secretarului permanent al Școlii din Roma recomandat d-voastre de Academia Română încă de acum șase luni, d-l profesor universitar Vasile Bogrea, retribuție pe care regulamentul o prevede ca fiind egală cu aceea a unui profesor universitar, dar plătită în valuta țării respective. Urmează deci ca d-l profesor Bogrea să fie numit cât mai repede, prin decret regal, ca secretar permanent al Școlii din Roma și să fie trecut de onor. Minister de Finanțe pe tabloul persoanelor care se bucură de schimbul de favoare”. Se pare că Pârvan a fost invitat la Ministerul Instrucțiunii pentru „a da lămuriri” (așa cum indică apostila pusă pe raport, aparținând lui D. Burileanu, ca reprezentant al Ministerului), iar la 25 septembrie 1922 Ministerul îl înștiințează pe Vasile Pârvan asupra măsurilor luate (Arhivele Statului București, Ministerul Instrucțiunii, dosar 447/1922, f. 25), între care respingerea propunerii lui Vasile Bogrea pentru funcția de secretar permanent al Școlii din Roma. Era adevărat că Bogrea fusese numit în 1920, la propunerea lui Nicolae Iorga și cu sprijinul lui Pârvan, profesor la Universitatea din Cluj și se considera că noua instituție românească nu se poate dispensa de prestația științifică a reputatului clasicist. Pe de altă parte, din decembrie 1921 interveniseră schimbări majore la nivelul guvernării României și, în consecință, a conducerii Ministerului Instrucțiunii. P. P. Negulescu nu mai era la cârma Ministerului de la 13 decembrie 1921, iar, cu guvernarea liberală, din 19 ianuarie 1922 în fruntea Instrucțiunii venea Constantin Angelescu. De altfel, într-o scrisoare adresată prietenului său Marin Simionescu-Râmnicianu (critic de artă, eseist și scriitor care și-a făcut studiile la Berlin în aceeași perioadă cu Pârvan) la 25 noiembrie 1922, directorul Școlii din Roma îl indica direct pe Angelescu drept opozant al propunerii de numire a lui Vasile Bogrea la Roma („Cum știi, Angelescu mi-a refuzat pe Bogrea; ne [-a] cam ajutat atunci, făcând o treabă încă mai bună și aproape pe gratis, cu Lugli!: aceste comunicări sunt strict pentru tine!!!”). Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 236-237, 416.

numit pe Giuseppe Lugli⁵⁸, docent universitar și inspector al monumentelor, conferențiar și colaborator al Școlilor Americană, Franceză și Engleză din Roma, în funcția de secretar al Școlii Române de acolo. Așa cum arăta chiar directorul Școlii în raportul de activitate pe primul an de funcționare, „pentru a evita pe viitor astfel de disarmonii [cu Ministerul Instrucției] și folosindu-mă de autonomia administrativă ce o am ca director al Școlii, am numit – nu ca secretar permanent, ci ca simplu secretar – pe unul din cei mai distinși învățați din generația tânără romană, pe d-l docent universitar și inspector al monumentelor, doctor Giuseppe Lugli. [...] Această numire a fost primită atât de cercurile științifice italiene și de guvernul italian, cât și de celelalte academii străine din Roma și nu mai puțin de oficialitatea română din Roma, cu cea mai vie satisfacție”⁵⁹.

Un alt aspect vital pentru funcționarea celor două școli românești din străinătate, fixat de regulamentul adoptat în vara anului 1921, era cel al veniturilor și cheltuielilor celor două instituții (capitolul VI). Spre deosebire de legea de înființare a școlilor, care prevedea doar o singură sursă de venit (taxele puse pe diplomele luate în străinătate), regulamentul stabilea ca finanțarea să fie făcută în primul rând din subvențiile votate prin bugetele anuale respective de Ministerele de Instrucție, Arte și Externe și, în completare, din bursele acordate membrilor școlilor de ministere, universități sau orice alte instituții și persoane publice și particulare, centralizate prin direcțiunile celor două școli. Taxele școlare pe diplomele luate în străinătate erau apreciate doar ca o terță sursă de venit pentru școli, fondurile fiind furnizate de cele trei ministere prin subvenții separate. În ceea ce privește cheltuielile, un raport general anual trebuia înaintat contabilității Ministerului Instrucțiunii, cel mai târziu în luna septembrie.

Adoptarea Regulamentului de funcționare în vara anului 1921 și stabilirea precisă a surselor de finanțare a celor două instituții românești deschideau calea punerii în aplicare a legii de fondare a Școlilor de la Paris și Roma. În consecință, prin decretul regal nr. 4236 din 24 octombrie 1921, contrasemnat de ministrul Instrucțiunii P. P. Negulescu, dat pe baza raportului ministrului nr. 97024, Nicolae Iorga era numit director al Școlii Române din Paris, iar Vasile Pârvan director al Școlii Române din Roma. Baza materială fiind deci asigurată, numirile celor doi directori au fost oficializate. În ședința publică a Academiei Române din 4 noiembrie 1921, desfășurată sub președinția lui D. Onciul, se ia act de înștiințarea făcută de Ministerul Instrucțiunii cu privire la numirea celor doi academicieni în

⁵⁸ Pârvan consolidase cu Giuseppe Lugli o amicitie de ordin științific încă din primele luni ale lui 1922, atunci când directorul Școlii din Roma a întreprins o călătorie în Italia în vederea demersurilor pentru obținerea unui local pentru instituția românească. Giuseppe Lugli era asistentul profesorului Lucio Mariani, titularul Catedrei de arheologie a Universității din Roma. Vezi scrisoarea lui Vasile Pârvan către principesa Marta Bibescu din 27 ianuarie 1922 în Vasile Pârvan, *Correspondență și acte*, p. 222.

⁵⁹ Raport prezentat în ședința Academiei Române la 28 mai 1923. V. Pârvan, *[Despre activitatea Școlii Române din Roma în anul 1922/23]*, în „Analele Academiei. Dezbateri”, 1922-1923, ser. II, tom XLIII, p. 111-113.

fruntea institutelor românești din Franța și Italia⁶⁰.

Preparativele pentru deschiderea porților Școlii din Roma au mai durat însă un an de zile, în condițiile în care trebuia făcută selecția bursierilor cu sprijinul celor patru Universități ale țării⁶¹ și trebuia găsită la Roma o locație adaptată exigențelor unei asemenea instituții. Terenul care fusese alocat României în 1911, cu ocazia Expoziției Internaționale, primise între timp o altă destinație, guvernul italian plănuiind acolo construirea unui muzeu destinat reproducerilor în ghips⁶². De aceea, pe parcursul anilor 1921-1922 au existat diverse tatonări ale factorilor politici și oficialităților din România pentru obținerea unei concesiuni favorabile. Un rol important au avut în acest sens cei doi reprezentanți ai țării noastre pe lângă statul italian și pe lângă Sfântul Scaun, Al. Lahovary și D. Pennescu. Încă din februarie 1921 deputatul D. Lucaci adresa ministrului Afacerilor Străine, Take Ionescu, o scrisoare prin care îl înștiința că, în urma vizitelor și contactelor sale la Roma, a găsit un imobil în valoare de 1.300.000 de lire potrivit pentru sediul Școlii, cu posibilitatea plății în bonuri de tezaur, până la reglementarea definitivă a valutei românești. În același timp, D. Lucaci se adresase și ministrului Cultelor, Octavian Goga, prezentând fotografiile ale interiorului și exteriorului palatului⁶³. Câteva luni mai târziu, în mai 1921, ministrul României la Roma, Al. Lahovary, îl înștiința pe Take Ionescu despre tatonările sale pe lângă primarul Romei, senatorul Rava, în vederea concesiunii în favoarea statului român a unui teren de aproximativ 3 600 mp vizavi de actuala Galerie Națională de Artă Modernă și lângă terenul destinat viitorului Muzeu al reproducerilor în ghips, deci în imediata apropiere a locației din 1911. În același timp, diplomatul român a încercat sensibilizarea contelui Sforza, pentru a obține susținerea acestuia pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice din

⁶⁰ „Academia Română. Anale. Ședințele din 1921-1922”, 1921-1922, tom. XLII, p. 24.

⁶¹ În momentul selecției bursierilor prin recomandarea Universităților s-a reafirmat opinia lui Ermil Pangrati (conform căreia Școala din Paris ar trebui să fie în primul rând „un mare Institut pentru știință”) prin vocea decanilor Facultăților de Medicină și Științe din Cluj, membri ai Academiei Române, Constantin Levaditi și George Vâlsan. De altfel ambii erau legați de Paris prin specializările pe care le făcuseră acolo în tinerețe. Dacă George Vâlsan (din 5 iunie 1919 membru corespondent al Academiei și din 2 iunie 1920 membru titular) a rezidat la Paris doar un an (din 1913 până în 1914), pe durata specializării în vederea susținerii tezei de doctorat, Constantin Levaditi (membru corespondent al Academiei Române de la 24 mai 1910) și-a luat doctoratul în medicină la Facultatea de Medicină din Paris în 1892 și apoi și-a continuat specializarea pe lângă Laboratorul de patologie generală și experimentală și Institutul Pasteur în anii 1898-1900. Tot în capitala Franței, după ce a făcut cercetări în cadrul Institutului Pasteur, i s-a amenajat în 1904, de către instituția respectivă, un laborator propriu. În cele din urmă, Levaditi a funcționat în cadrul Institutului Fournier din Paris. În consecință, o remarcabilă proximitate cu mediul științific din capitala Franței, care i-a determinat pe cei doi savanți români să militeze cu convingere pentru înființarea unui Institut românesc la Paris axat pe cercetarea în domeniul științelor. Dorina Rusu, *op. cit.*, p. 472, 872-873; G. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 20.

⁶² Scrisoarea ministrului României la Roma, Al. Lahovary, către Take Ionescu, ministrul Afacerilor Străine, datată 8 mai 1921. Vezi G. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 160.

⁶³ Vezi scrisoarea lui D. Lucaci din 4 februarie 1921 adresată lui Take Ionescu. *Ibidem*, p. 159-160.

Italia, și a tratat cu arhitectul Giulio Magni (implicat în vremea respectivă în construcția Palatului Ministerului Marinei din imediata vecinătate a Vallei Giulia, pe cheiul Tibrului) pentru reactualizarea planurilor pe care acesta le pregătise în anii antebelici și pentru adaptarea lor la noua dispunere a terenului⁶⁴. Tratatul oficialului român au fost încununat de succes, pentru că un alt raport al său către ministrul Afacerilor Străine din 14 mai 1921 înștiințează că cererea înaintată primarului Romei a fost primită favorabil și că „am fost invitat să semnez actul de concesiune pentru un splendid teren al Villei Papa Iuliu, vecin cu Villa Borghese, în fața Muzeului Național de Arte Frumoase”. „Presupun că Academia Română din Roma – scria Al. Lahovary – ar putea fi totodată un muzeu și un institut cuprinzând un atelier artistic pentru studenți, căminul studenților și artiștilor bursieri precum și pentru găzduirea directorului”. „Terenul este suficient de spațios, aprecia Lahovary, introducând apoi în discuție eterna problemă a ministerelor românești, aspectul financiar. Voi încerca să obțin un răgaz mai lung pentru a construi acest lăcaș, dată fiind starea actuală a finanțelor noastre”⁶⁵.

La aproape două luni după aceea, la 7 iulie 1921, ministrul României în Italia înștiința centrala că misiunea noastră acolo înaintase deja o propunere Municipality Romei cu privire la concesionarea terenului pentru „Academia Română de Istorie, Arheologie și Belle Arte”, că această cerere a fost supusă Consiliului Comunal și admisă de acesta (în ședința de la 27 iunie)⁶⁶. La 12 iulie 1921, Consiliul Comunal al Romei, în urma întrunirii sale din 8 iulie, emana actul oficial prin care propunerii de concesiune nr. 510 pentru o suprafață în Valle Giulia (parte din terenul aflat în negociere cu guvernul italian și care urma a fi destinat construcției unui Muzeu de reproducere în ghips) în favoarea națiunii române i se dădea rezoluție favorabilă, fiind însă puse statului român o serie de condiții, asemănătoare cu cele impuse englezilor în actul din 1912, prin care a fost cedat Academiei Britanice terenul din vecinătate⁶⁷. Una dintre aceste condiții era perpetua menținere a destinației instituției românești (aceia de Academie Română de Istorie, Arheologie și Belle Arte); în cazul unei întrebuițări diferite față de cea specificată, concesiunea va fi retrasă, iar suprafața, cu toate construcțiile care ar fi fost realizate până în acel moment, va fi pusă fără despăgubire la libera dispoziție a Primăriei Romei. De altfel, acest punct spinos al propunerii de concesiune, trecut și în actul de concesiune semnat la 12 ianuarie 1922 (art. 4), a determinat statul român în perioada regimului comunist să păstreze nealterată instituția, redeschisă vremelnic în anii '60, și a reprezentat, în cele din urmă, principala rațiune a

⁶⁴ Corespondența lui Al. Lahovary cu Take Ionescu, Ministrul Afacerilor Străine, 8 mai 1921. *Ibidem*, p. 161.

⁶⁵ Raportul ministrului României la Roma, Al. Lahovary, din 14 mai 1921, către Take Ionescu, ministrul Afacerilor Străine. *Ibidem*, p. 162-163.

⁶⁶ Raportul lui Al. Lahovary către ministrul Afacerilor Străine din 7 iulie 1921. *Ibidem*, p. 163-164.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 164-166; Vezi și *Atti del Consiglio Comunale di Roma dell'anno 1921. II Quadrimestre*, Roma, Tip. Centenari, 1921, p. 446-448, 545 (seduta pubblica del 27 giugno 1921, 8 luglio 1921).

supraviețuirii instituției în anii regimului ideocratic. O altă condiție, de data aceasta simbolică, era „plata” acestei „folosințe perpetue”, mai mult un fel de „simplă recunoaștere a proprietății Comunei [Primăriei Romei]” asupra terenului cedat. Ea consta în achitarea sumei de o liră italiană către Municipality Romei în ziua de 31 decembrie a fiecărui an. De asemenea, se prevedea clar motivul concesiunii – ridicarea unui edificiu destinat menționatei Academii de Istorie, Arheologie și Belle Arte –, construcție al cărei proiect va trebui aprobat de Oficiul tehnic al Comunei și care va trebui finalizată în termen de cinci ani de la data semnării convenției. Dată fiind concesiunea suprafeței în favoarea unei întrebuintări de interes public, terenul acordat era exonerat de orice posibilitate de răscumpărare. Ca prevederi auxiliare, actul stipula obligația Primăriei Romei de a lăsa liber accesul străzilor spre noul Institut și de a nu obstacula aerul și lumina edificiului cu alte construcții, precum și obligația statului român de a respecta proprietatea deplină și absolută a municipalității romane asupra obiectelor care s-ar descoperi cu ocazia săpării temeliiilor și care ar fi judecate de Comisia Arheologică Comunală a Romei ca având un real interes istoric, arheologic și artistic.

În aceeași zi, 12 iulie 1921, Al. Lahovary îi raporta ministrului Afacerilor Străine, Take Ionescu, progresele înregistrate, exprimându-și speranța că peste câteva zile va semna cu Primăria Romei „contractul de cesiune”⁶⁸. În plus, reprezentantul român reafirma rolul avut de arhitectul G. Magni în negocierile cu municipalitatea, exprimându-și convingerea că statul român nu va opta în final pentru un alt arhitect (așa cum s-a și întâmplat) și înștiințând că îl rugase deja pe acesta să întocmească o schiță de plan, modificabilă, care să fie prezentată Consiliului Comunal pentru a urgenta votul acestuia. De asemenea, era din nou adusă în discuție problema delicată a finanțării construcției, Lahovary propunând o soluție temporară, aceea a unui credit din partea unor societăți de construcții sau a Creditului Funciar local, împrumut luat pe baza unui privilegiu ipotecar și a unor anuități de lungă durată, cuprinzând dobânda și amortizarea capitalului. În cazul în care această soluție, a ridicării construcției într-un termen scurt, nu ar fi acceptată de statul român, diplomatul vedea ca unică rezolvare a situației edificarea clădirii în mai multe etape, în primul an fiind posibilă doar realizarea fundațiilor palatului⁶⁹.

Actul de concesiune a fost semnat la 12 ianuarie 1922 la Roma, în prezența secretarului general al municipalității, Alberto Mancini, de către Alexandru Emanuel Lahovary, ministrul României în Italia, din partea statului român, și de către primarul Giannetto Valli din partea Comunei Romei. Prevederile documentului, expuse pe parcursul celor 8 articole, erau în esență cele ale propunerii din iulie 1921, cu precizări mai amănunțite referitoare la condiția respectării proprietății Primăriei Romei asupra obiectelor descoperite cu ocazia săpăturilor (art. 7). În cazul unor asemenea descoperiri, concesiunea prevedea

⁶⁸ În realitate, actul de concesiune va fi semnat doar la 12 ianuarie 1922.

⁶⁹ Raportul lui Al. Lahovary către Take Ionescu din 12 iulie 1921. Gh. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 167-168.

obligația statului român de a aviza, printr-o scrisoare recomandată, Administrația Comunală, care la rândul ei, atunci când va fi vorba de obiecte de preț, își rezerva dreptul de a acorda premii descoperitorilor. Terenul cedat în concesiune perpetuuă măsura 4717,9 mp. și era situat în zona de sud-vest a Valle Giulia, între terenul care constituia atunci obiectul tratativelor cu statul italian și destinat ridicării Muzeului de reproducere în ghips și terenul aflat în proprietatea statului care înconjură Muzeul din Villa Giulia⁷⁰.

Prin obținerea acestei concesiuni din partea statului italian era rezolvată problema locației noului institut din Roma, dar dificultăți de ordin financiar au făcut imposibilă ridicarea construcției în timpul necesar deschiderii porților instituției în anul respectiv⁷¹. Se căuta o locație, de data aceasta provizorie, pentru ca primii bursieri ai Școlii care vor sosi în toamna anului 1922 să își poată începe activitatea științifică. Directorul numit al Școlii, Vasile Pârvan, a inițiat în acest scop o serie de tratative, atât cu oficialitățile vaticane, cât și cu directorii altor institute din Roma, care și-au arătat disponibilitatea în chestiunea respectivă. Din această perioadă datează încercările statului român, în primul rând, de a obține din partea Sfântului Scaun cedarea complexului monastic Santa Susanna⁷² de pe Via Ventì Settembre în folosința comunității românești, încăperile mănăstirii putând adăposti temporar pe membrii Școlii. În amintitele tratative cu Scaunul Apostolic, un rol deosebit l-a avut ministrul României pe lângă Sfântul Scaun, Dimitrie C. Pennescu⁷³, și tot pentru negocierile cu pricina Vasile Pârvan s-a deplasat la Roma în lunile ianuarie-martie 1922⁷⁴. Chestiunea românească a fost susținută și de nunțiul apostolic la București, monseniorul Francesco Marmaggi, care a recomandat cererea țării noastre, printr-o scrisoare foarte călduroasă, cardinalului secretar de stat Gasparri⁷⁵. Problema complexului mănăstiresc era ceva mai

⁷⁰ *Ibidem*, p. 169-173.

⁷¹ De altfel mersul lucrărilor la ridicarea edificiului Școlii Române din Roma a avut de suferit până în momentul în care Banca Națională a României a preluat sarcina subvenționării construcției.

⁷² Complexul era o veche mănăstire cisterciană de maici, cărora le fusese atribuite edificiile în urmă cu trei sute de ani. Biserica inițială a fost construită în secolul al IV-lea pe terenul a două reședințe aparținând familiei Sfintei Susana, martirizată în 295 în vremea împăratului Dioclețian. Lăcașul de cult a fost reconstruit după un plan cu navă unică în 1595, completat de Carlo Maderno în 1603 prin impunătoarea fațadă, păstrată până astăzi. Interiorul este decorat cu fresce de Baldassarre Croce reprezentând, în paralel, viața Sfintei Susana și a Susanei biblice, surprinsă în timp ce se scâlda în grădina de insistențele a doi pretendenți în vârstă. În anii de după primul război mondial frescele bisericii, de o deosebită valoare artistică, puteau fi rareori admirate, aceasta fiind în mare parte a timpului închisă publicului. În plus, în perioada respectivă biserica nu avea cardinal titular. Pentru informații complete asupra complexului mănăstiresc, vezi Feruccio Lombardi, *Roma. Chiese, conventi, chiostri. Progetto per un inventario 313-1925*, Roma, Edilstampa, 1993.

⁷³ Dimitrie C. Pennescu (1874-1938) a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României pe lângă Sfântul Scaun la 12 iunie 1920, rămânând în funcție până la 23 mai 1928. *România-Vatican. Relații diplomatice. I. 1920-1950*, București, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 3-4.

⁷⁴ Vasile Pârvan a rezidat la Roma, la Hotel Quirinale, între 8 ianuarie și 10 martie 1922. Pentru întreaga problemă documentația se află la Roma, în Archivio Centrale dello Stato, fond Presidenza del Consiglio dei Ministri, 1923, fasc. 2.6, nr. 1144.

⁷⁵ Raportul lui Vasile Pârvan adresat Ministerului Instrucțiunii Publice tratând deplasarea sa la Roma în ianuarie-martie 1922. Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 238.

complicată, deoarece încă de la sfârșitul anului 1921, Congregația Misionară a Sfântului Paul (fondată la New York în 1858) obținuse din partea papei Benedict al XV-lea dreptul de a oficia în biserica Santa Susanna, iar dorința expresă a pauliștilor era de a transforma lăcașul de cult în biserică națională a americanilor din Roma. Instalați la Roma la începutul anului 1921, pauliștii și-au stabilit oficiul procuratorului general al Congregației într-un apartament modest de pe vecina Via Aurora. Frecventarea Ambasadei Statelor Unite, aflată atunci într-un edificiu de pe locul actualului Largo S. Susanna, i-a adus în proximitatea vechii biserici, pe care au considerat-o perfect adaptată topografic necesităților lor de cult. Tratatul diplomatic au început imediat, în contextul în care John J. Burke, secretarul general al Conferinței Naționale Catolice Americane, care coordona activitatea tuturor episcopatelor din Statele Unite, era fratele superiorului general al Congregației, Thomas Burke, și a ridicat problema în fața președintelui Warren Harding. Acesta, la rândul său, a pus chestiunea în atenția delegatului apostolic în Statele Unite, arhiepiscopul Giovanni Bonzano, în vara anului 1921, care a recomandat cardinalului secretar de stat Gasparri⁷⁶ cedarea în folosință a bisericii către comunitatea americană din Roma. Un viu lobby în favoarea obținerii bisericii Santa Susanna de către americani a făcut în mediile diplomatice romane și Richard Washburn Childs, ambasadorul Statelor Unite în Italia. În vederea autorizării de a oficia în biserică, pauliștii au executat, la începutul lunii ianuarie 1922, o serie de lucrări de reamenajare, între care introducerea unor strane noi, a unor uși de lemn și a unui sistem de iluminat electric. Prima slujbă publică era programată pe 29 ianuarie, dar aceasta nu a putut avea loc în condițiile decesului papei Benedict al XV-lea, la 22 ianuarie 1922. Pe de altă parte, în contextul tratatelor pentru concordat, România obținuse promisiuni de la Sfântul Scaun pentru cedarea unui spațiu destinat găzduirii seminarului teologic greco-catolic. Alegerea Sfântului Scaun se oprise asupra complexului monastic de la Santa Susanna, în condițiile în care acesta constituia obiectul unei dispute cu statul italian și biserica rămăsese fără cardinal titular. Or, în virtutea legilor Regatului Italiei, cardinalul titular deținea biserica, iar absența acestuia o lăsa fără proprietar⁷⁷. În consecință, guvernul român, prin reprezentanții săi diplomați, făcea tatonări atât pe lângă Sfântul Scaun, cât și pe lângă statul italian pentru a tranșa disputa prin cedarea spre folosință a complexului ecleziastic în favoarea comunității românești din Roma. „Cu ajutorul foarte amical al ministrului nostru aici, Al. Lahovary – scria Vasile Pârvan la 19 ianuarie 1922 prietenului său Marin Simionescu-Râmniceanu –, am început tratative cu guvernul italian pentru Santa Susanna. Papa o dă acum și pentru Academia noastră din Roma, nu numai pentru seminarul teologic, dar guvernul italian a făcut proces S-tului Scaun, sub cuvânt că Susanna e a lui. Noi vrem să

⁷⁶ Pietro Gasparri (1852-1934) a fost cardinal secretar de stat pe timpul pontificatului lui Benedict al XV-lea și Pius al XI-lea.

⁷⁷ De altfel, pentru a se asigura că biserica și mănăstirea de la Santa Susanna rămân sub controlul său, Sfântul Scaun l-a numit temporar pe cardinalul Oreste Giorgi titular al bisericii, aceasta pe lângă titlul său inițial.

convingem acum ambele părți să renunțe în favoarea noastră. S. Scaun a făcut-o. Mai rămâne guvernul italian: aici însă intervine birocrația, ale cărei mișcări sunt, ca pretutindeni, foarte încete. Mă tem că o să pierd și luna februarie cu aceste tratative. Dacă plec înainte de a fi tranșat ceva, pozitiv ori negativ, iar se amână în necunoscut. Destul să spun că Sf. Susanna era cât pe ce să fie cedată americanilor, cari sunt instalați cu ambasada lor chiar în patratul de străzi al Sf. Susanna și lipiți de ea”⁷⁸. Moartea Papei Benedict al XV-lea a blocat însă aceste tratative, care trebuiau reluate din punctul de plecare cu noul pontif. Într-o scrisoare adresată tot lui Marin Simionescu-Râmniceanu, redactată la 25 ianuarie 1922, la câteva zile după moartea papei, Pârvan își exprima îngrijorarea față de mersul tratativelor: „Aici, cu moartea Papei lucrurile s-au complicat iară în ce privește școala mea din Roma. Cedarea Sfintei Susanna trebuie obținută *din nou* de la noul Papă. De altă parte, guvernul italian care are, ca și opinia publică italiană, o atitudine absolut ostilă nouă, caută să temporizeze lucrul până ne vom plictisi și-l vom lăsa în pace. Eu îmi voi face, în orice caz, datoria până la sfârșit: voi întârzia aici încă o lună spre a ști definitiv încotro apuc”⁷⁹. Aceleași temeri le expunea la începutul lunii februarie, într-o scrisoare adresată principesei Marta Bibescu dintr-o Romă care fremăta de emoția Conclavului, singura speranță pe care o nutrea directorul Școlii Române fiind posibilă izbândă a partidei cardinalului Gasparri, cu care fuseseră inițiate primele tratative, încheiate, din păcate, fără să se fi ajuns la vreun acord scris⁸⁰. O neîncredere vie în legătură cu soluționarea pozitivă a chestiunii cedării Sfintei Susanna în favoarea comunității românești din Roma transpare din corespondența lui Vasile Pârvan și după alegerea noului papă, Pius al XI-lea, la 6 februarie 1922. Într-o epistolă adresată lui Marin Simionescu-Râmniceanu la 8 februarie 1922, Pârvan îi mărturisea: „Cu școala mea, deși s-a ales un papă care continuă politica lui Benedict și și-a luat ca secretar de stat tot pe cel vechi, cardinalul Gasparri, nu prea am mare încredere să se facă ceva”⁸¹.

Către sfârșitul lunii februarie, negocierile purtate de directorul Școlii Române pentru instalarea bursierilor la Santa Susanna se dovedeau falimentare. Sfântul Scaun tranșase pe moment problema în favoarea Statelor Unite, care își luau în folosință lăcașul de cult cu mare pompă în ziua de duminică, 26 februarie 1922, celebrându-se o slujbă pentru întreaga comunitate americană și, de asemenea, pentru cea vorbitoare de limbă engleză din Roma. Ceremonia a fost condusă de cardinalul William O’Connell, arhiepiscopul de Boston⁸², aflat la Roma pentru

⁷⁸ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 408-409.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 410.

⁸⁰ Vezi scrisoarea din 5 februarie 1922 a lui Pârvan către Marta Bibescu: „Depuis quatre jours la fumée qui sort du petit poêle de la chapelle Sixtine est noire. [...] La mort de Benoît XV a été pour moi aussi, au point de vue égoïste une douloureuse surprise. Le Saint-Siège avait acquiescé à la cession du couvent de Santa Susanna pour notre École de Rome. Mais rien d’écrit n’avait été encore établi. Maintenant, il faut reprendre les *trattative*. [...] Si le parti du cardinal Gasparri réussit, il est très probable que j’aurai mon école, si non, probablement pas”. *Ibidem*, p. 224-225.

⁸¹ *Ibidem*, p. 411.

⁸² Momentul a avut semnificații deosebite în istoria așezământului monastic de la Santa

Conclav. La slujbă au participat ambasadorul Statelor Unite, R. W. Childs, și consulul general Keane, chiar dacă nu erau catolici, dând astfel evenimentului religios o semnificație politică și națională. Deschiderea oficială spre cult a bisericii Santa Susanna se făcea însă într-o atmosferă destul de tensionată, în contextul divergențelor de opinie dintre Sfântul Scaun și statul italian cu privire la cedarea spre folosință a lăcașului ecleziastic în favoarea pauliștilor. Slujba de inaugurare fusese programată inițial pentru 12 februarie, dar un articol din ziarul „Il Messaggero”, în care se accentua faptul că papa „dăduse” deja biserica americanilor, fără a se face precizările de cuviință că era vorba, în faza respectivă, doar de o autorizație de folosință în beneficiul Congregației Misionare a Sfântului Paul, a făcut vâlvă în rândul opiniei publice italiene. A urmat un protest în Camera Deputaților, spiritele fiind inflamate de faptul că un bun de valoare națională precum respectivul edificiu ecleziastic fusese pierdut în favoarea americanilor. În consecință, un reprezentant al Ministerului Cultelor a stabilit că pe viitor nu vor mai fi dați bani respectivei biserici, deoarece pauliștii erau străini. De altfel în tratativele cu Sfântul Scaun, înclinarea balanței în favoarea Statelor Unite se pare că ar fi fost „ajutată” de o considerabilă donație financiară. Așa reiese din corespondența lui Vasile Pârvan, care în lunile respective frecventase cercurile diplomatice din capitala Italiei. „Cu «Școala» s-a întâmplat ce trebuie să se întâmple – îi scria Pârvan prietenului și confidentului său Marin Simionescu-Râmnicăneanu la 27 februarie 1922 –: azi nu se mai fac minuni nici la Vatican. Au venit americanii, cu cari de doi ani suntem în conflict pentru S. Susanna, care e lângă ambasada lor, și sub formă de obol pentru conclav au dăruit două milioane S. Scaun, care era total pe drojdii (la moartea lui Benedict se găsisse în casă doar vreo opt sute de mii de lire). În schimb, cei doi cardinali americani, care aduceau obolul, au cerut să se rezolve «conflictul» cu Sf. Susanna. Ieri, cu mare slujbă de cardinali, biserica a fost predată. Mănăstirea, chiliile libere, firește, vor fi locuite de frații Pauliști (americani). Nu da însă, te rog, în public această ispravă catolică, pentru că avem oarecare tratative în altă direcție tot cu ei: aici însă speranțele mele sunt foarte reduse, și apoi trebuie numaidecât să plec. Nu știu cine a dat la ziar, în București, știrea că eu tratez cu Sf. Scaun; un binevoitor a trimis ziarul aici ministrului nostru pe lângă Vatican, care s-a făcut foc (că adică el ce rol mai joacă?) și era cât pe ce să stric cu totul căruța. El pretinde că același ziar a fost trimis și la Vatican, unde de asemenea s-ar fi supărat că se dau pe față tratative între Sf. Scaun și un stat *eretice* pentru *cedarea de avere catolică!* Precum vezi, ca de obicei, indiscreția în chestiile diplomatice duce la încurcături”⁸³. De asemenea,

Susanna, inaugurând un lung raport între biserica aparținând comunității americane din Roma și Arhidioceza de Boston. După ce în 1946 cardinalul Edward Mooney, arhiepiscop de Detroit, a devenit întâiul cardinal american titular al bisericii Santa Susanna (el îi succedase cardinalului Arthur Hinsley, arhiepiscop de Westminster, primul cardinal-titular vorbitor de engleză), în anul 1958 arhiepiscopul de Boston, Richard Cushing, urmașul lui O’Connell, a fost creat cardinal-titular de Santa Susanna.

⁸³ *Ibidem*, p. 412-413.

în momentele respective România nu avea o poziție foarte bună în mediile diplomatice italiene, în urma logodnei principesei Marioara cu regele Alexandru al Iugoslaviei, alianță dinastică percepută la Roma ca o declarație de solidaritate din partea țării noastre cu interesele și pasiunile antiitaliene ale iugoslavilor. Oricum, diplomația românească și-a continuat eforturile și în decursul anului 1922 pentru îndepărtarea americanilor de la Santa Susanna, care rămânea, așa afirma foarte plastic Vasile Pârvan, în echilibru perfect, mereu a niciunuia dintre cei doi⁸⁴. La începutul lunii martie se iviseră însă din nou speranțe pentru stabilirea Școlii românești într-un spațiu donat de Sfântul Scaun. În zilele respective ministrul român al Afacerilor Străine, Take Ionescu, se afla în misiune politică la Roma și în acest context Santa Susanna era din nou promisă românilor, biserica pentru slujbele comunității greco-catolice, iar mănăstirea pentru seminarul teologic al acestora. În ceea ce privește Școala Română, ministrul Pennescu inițiase tratative cu Secretariatul de Stat al Sfântului Scaun, pentru ca acesta să consimtă la găzduirea instituției într-un local mai modest într-o altă mănăstire⁸⁵. A fost stabilit un acord cu monseniorul Pizzardo din partea Secretariatului de Stat, urmând ca punerea în practică a inițiativei să fie convenită de „subsecretariatul de Stat” al Sfântului Scaun, de Direcția Cultelor din Ministerul de resort italian și de reprezentantul nostru pe lângă Sfântul Scaun⁸⁶.

Dincolo de chestiunea locației Școlii Române, sejurul la Roma al lui Pârvan din primăvara anului 1922 a fost fructuos sub aspectul contactelor cu arheologii italieni și străini de marcă aflați atunci în capitala Italiei, cu directorii celorlalte Academii și Institute de cultură, cu personalități ale mediului universitar italian. A stabilit astfel relații privilegiate cu Școala Engleză din Roma, unde „numai că nu mi s-a oferit și loc pentru băieți”⁸⁷ – scria Pârvan în țară –, cu arheologii care reprezentau atunci vârful cercetărilor la Universitate (Lucio Mariani⁸⁸, titularul Catedrei de arheologie), la Direcțiunea săpăturilor arheologice din Roma (Roberto Paribeni⁸⁹), precum și la Institutul Arheologic Italian (aici a inițiat raporturi

⁸⁴ Corespondența lui Vasile Pârvan cu Marta Bibescu, epistola din 6 martie 1922: „À propos de la concession provisoire que le Vatican paraissait disposé à nous faire, de quelques chambres dans le couvent de Santa Susanna, il y a eu toute une tragédie internationale. Les Américains qui désirent aussi avoir l'Église avec le couvent [...] ont forcé la main du nouveau pape, qui, ne connaissant pas les promesses antérieures faites aux Roumains, a acquiescé. Tous les journaux [ont Rome de publié] la «donation» à commencer par l'*Osservatore Romano*. Triomphe de notre ministre... (pas dans les journaux). Probablement sourires au Vatican, car les Roumains et les Américains protestent également fort.” *Ibidem*, p. 228-229.

⁸⁵ Vezi scrisoarea adresată de Vasile Pârvan, din Veneția, Martei Bibescu la 13 martie 1922. *Ibidem*, p. 231-232.

⁸⁶ Raportul lui Pârvan către Ministerul Instrucțiunii asupra misiunii sale la Roma în ianuarie-martie 1922 în vederea obținerii unui local pentru Școala românească. *Ibidem*, p. 238.

⁸⁷ Scrisoarea din 27 februarie 1922 către Simionescu-Râmnicănu. *Ibidem*, p. 413.

⁸⁸ Lucio Mariani (1865-1924), arheolog italian, profesor la Universitățile din Pavia, Pisa și Roma, director al Muzeului Capitolin.

⁸⁹ Roberto Paribeni (1876-1956), arheolog și istoric al antichității. A activat mulți ani în cadrul

științifice cu directorul acestuia, Corrado Ricci⁹⁰, care l-a invitat pe Vasile Pârvan să susțină o conferință publică asupra descoperirilor arheologice din România). De asemenea, au fost inițiate contacte cu directorii celorlalte două mari școli străine din Roma, cea franceză și cea americană. Dacă din partea franceză „s-a exprimat dorința de a se stabili raporturile sociale cele mai amicale cu membrii școalei noastre, imediat ce vor sosi aici”⁹¹, din partea americană au existat anumite rețineri, probabil datorate și fricțiunilor legate de Santa Susanna⁹².

Chestiunea obținerii Sfintei Susanna a fost reluată cu aplomb de misiunea noastră la Sfântul Scaun în toamna anului 1922, când se pare că insistențele lui Pennescu pe lângă cardinalul Gasparri au început să dea din nou roade, căci secretarul de stat vatican a sugerat pauliștilor să se mute, un posibil sediu fiind Biserica Luterană Germană, situată pe apropiata Via Toscana, care fusese închisă după primul război mondial. Procuratorul general al pauliștilor la Roma, Thomas Lantry O’Neill, a rămas însă de neclintit, refuzând chiar să se întâlnească cu cardinalul Gasparri. Poziția favorabilă României pe care Sfântul Scaun o avea la momentul respectiv reiese și din scrisorile pe care directorul Școlii Române din Roma, aflat atunci în capitala Italiei pentru a găsi un imobil de închiriat pentru institutul său, le trimitea prietenilor din țară. La 27 octombrie 1922, Vasile Pârvan îi scria lui Marin Simionescu-Râmnicănu de la Roma: „Sf. Susanna e a noastră definitiv, cu tot cu mănăstire, dar până în două luni nu putem intra înăuntru; ba sunt și reparații de făcut”. „Eu mă zbat aici să găsesc casă de închiriat – în înștiința Pârvan. Se găsesc, dar scumpe [...]. Planul meu e să deschid în casa închiriată, cât mai curățel se va putea, până cel mult într-o lună. Iar la Sf. Susanna să mă aranjez de-abia când mă voi întoarce în primăvară (martie-aprilie)”⁹³. Oricum, pentru

Școlii Arheologice Italiene din Grecia, organizând cercetări în Muntenegru, Eritreea, Egipt și Asia Mică, în urma cărora a publicat o serie de studii circumscrise, precum *Necropoli del territorio capenate* (1906), *Il sarcofago dipinto di Haghia Triada* (1908), *Ricerche nel luogo dell’antica Adulis* (1908), și opere de sinteză (*Saggio di bibliografia anatolica*, 1921; *Architettura dell’Oriente Antico*, 1937). A fost profesor de arheologie la Universitatea Catholică Sacro Cuore din Milano. Este autorul unei monografii dedicate domniei lui Traian, *Optimus princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell’imperatore Traiano* (2 vol., 1926-1927). A scris pe tema portretului în arta antică (*Il ritratto nell’arte antica*, 1934). În anii care au precedat cel de-al doilea război mondial a publicat lucrări centrate pe ideea imperială romană (*L’Italia Imperiale da Ottaviano a Teodosio*, 1938; *L’Impero Romano*, 1939; *Da Diocleziano alla caduta dell’Impero d’Occidente*, 1941). A fost inspector și director al muzeelor din Napoli și Roma. Între 1928 și 1933 a ocupat funcția de director general al Antichităților și Artelor Frumoase. În 1934 i-a succedat lui Corrado Ricci la conducerea Institutului de Arheologie și Istoria Artelor. La recomandarea lui Vasile Pârvan, de la 8 iunie 1926, a devenit membru de onoare străin al Academiei Române. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 626.

⁹⁰ Corrado Ricci (1858-1934), istoric de artă și muzeolog, din 1906 director al Antichităților și Artelor din Italia.

⁹¹ Raport către Ministerul Instrucțiunii al directorului Școlii Române din Roma asupra activității sale în ianuarie-martie 1922. *Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, p. 237.

⁹² „Și la Școala Americană am făcut începuturi de relații, dar aceia sunt mai egoiști și mai geloși pe binefacerea instituției lor”. Vezi scrisoarea din 27 februarie 1922 a lui V. Pârvan către M. Simionescu-Râmnicănu. *Ibidem*, p. 413.

⁹³ Epistola lui V. Pârvan către M. Simionescu-Râmnicănu, 27 octombrie 1922. *Ibidem*, p. 415.

istoricul fondării Școlii Române din Roma, chestiunea locației la Santa Susanna era practic încheiată, închiriindu-se în cele din urmă un imobil pe strada Emilio de' Cavalieri numărul 11, unde instituția românească va începe să funcționeze din noiembrie 1922⁹⁴. Conflictul cu americanii asupra complexului mănăstiresc Santa Susanna vor continua însă, stimulate în 1923 și de un climat politic ostil comunității americane din Roma, generat de faptul că responsabilă de atentatul asupra lui Mussolini din anul respectiv fusese găsită o scoțiană care frecventa slujbele pauliștilor de la Santa Susanna. Deși în urma unei investigații care a durat câteva luni norii vinovăției care planau asupra comunității americane s-au risipit, momentul politic a fost exploatat de diplomația noastră. S-a ajuns la o situație atât de tensionată în acel an încât reprezentantul român s-a prezentat la Santa Susanna însoțit de „garda sa personală”, reclamând evacuarea pauliștilor din complex. Disputa a fost definitiv tranșată într-un consistoriu al Colegiului Cardinalilor din decembrie 1924, când cardinalul Giovanni Bonzano, care fusese delegat apostolic în Statele Unite, a cerut ca titlul său să fie transferat de la biserica San Pancrazio la Santa Susanna. Papa Pius al XI-lea a aprobat schimbul, așa că în ianuarie 1925 cardinalul Bonzano a devenit titular de Santa Susanna. Ca deținător legal atât al bisericii, cât și al mănăstirii, cardinalul l-a instalat pe procuratorul general al pauliștilor, Thomas Lantry O'Neill, ca rector al așezământului, Santa Susanna devenind biserica națională a americanilor din Roma.

La 1 noiembrie 1922 Școala din Roma își inaugura activitatea, în localul de pe strada Emilio de' Cavalieri numărul 11, cu o singură secție, cea arheologică-istorică, și cu patru membri⁹⁵, deveniți la rândul lor istorici pentru destinul instituției și al raporturilor culturale româno-italiene: Emil Panaitescu, Paul Nicorescu, G. G. Mateescu și, nu în ultimul rând, Alexandru Marcu, proaspăt doctor în litere al Institutului Regal de Studii Superioare și Perfecționare din Florența. Primii trei erau interesați de arheologie și istorie veche, cum se va vedea și din lucrările pregătite în cei doi ani de studiu la Roma, devenind ulterior profesori la Universitățile din Cluj (Panaitescu și Mateescu) și Iași (Nicorescu) și continuând opera maestrului lor, Vasile Pârvan, în calitate de directori ai Școlii⁹⁶ (G. G. Mateescu i-a succedat lui Pârvan, dar l-a urmat, din păcate, curând în

⁹⁴ „Te-am rugat printr-o telegramă - îi scria Vasile Pârvan lui Marin Simionescu-Râmnicăneanu la 25 noiembrie 1922 de la Roma - să anunți prin ziare membrii Școlii din Roma să se prezinte imediat încoace. Sper că ai primit-o și ai anunțat. Mi-ar părea bine să vină măcar câțiva, dacă nu toți, înainte de plecarea mea, căci deși aici are cine-i primi, și Marcu [Alexandru Marcu, unul dintre bursieri și remarcabil italianist al perioadei interbelice] încă de azi ia reședința în localul Școlii, dar le-aș fi mai dat câte-un sfat și o recomandare, în afară de cele ce li se vor da de înlocuitorul meu aici, profesorul universitar Lugli.” *Ibidem*, p. 416.

⁹⁵ În propunerea pe care Vasile Pârvan, în calitate de director al Școlii, o făcea Ministerului Instrucțiunii Publice la 3 septembrie 1922, figurau șase membri, Paul Nicorescu, George Mateescu, Claudiu Percec, Cezar Papacostea, Al. Dem. Marcu și Emil Panaitescu (în ordinea în care erau trecuți în actul oficial). *Ibidem*, p. 236.

⁹⁶ A. Marcu, *Institutul Academic Român din Roma*, în „Cele Trei Crișuri. Anale culturale”, Oradea, a. XVI, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1935, p. 13.

neființă în 1929, iar Emil Panaitescu va conduce instituția în întreg deceniul al patrulea, până în 1941)⁹⁷. Doar Alexandru Marcu s-a interesat de literatura medievală și modernă, publicând în „Anuarul Școlii” două studii pe această temă (*Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV* și *La Spagna ed il Portogallo nella visione dei romantici italiani*). La cei patru membri ai Școlii, dintre ei trei fiind căsătoriți și locuind împreună cu soțiile, s-au adăugat în 1923 încă trei, Alexandru Busuioceanu, Ștefan Bezdechi și Claudiu Isopescu, în 1924 numărul lor crescând la opt, iar peste un an fiind inaugurată secțiunea de arte, cu cei doi arhitecți Ioan Popescu și Horia Teodoru⁹⁸.

Proiectul de fondare a Școlii Române din Roma era în sfârșit materializat. După multe dificultăți, de ordin financiar în primul rând, instituția își deschidea porțile în formula aleasă de „părinții spirituali” ai proiectului, academicienii Vasile Pârvan și Nicolae Iorga, adică aceea de institut superior cu profil istorico-filologic și artistic. În bilanțul făcut în ședința publică a Academiei Române de la 15 mai 1922, întrunire care inaugura cea de-a 55-a sesiune generală a instituției, secretarul general I. C. Negruzzi aprecia, în raportul pe anul 1921-1922, că „acum în urmă înființându-se școlile superioare de la Paris și Roma, ele au fost puse sub conducerea Academiei, dându-i-se prin lege dreptul și însărcinarea de a hotărâ persoanele cari au să fie numite directori și secretari permanenți ai acestor școli”⁹⁹.

Într-adevăr, patronajul instituțional și științific al Academiei Române se va evidenția și în etapele succesive ale evoluției Școlii Române din Roma, așa cum s-a impus în anii fondării acesteia, când întreaga activitate a institutului a beneficiat de covârșitoarea influență a modelului Vasile Pârvan.

Vasile Pârvan ed il contributo istituzionale dell'Accademia Romana nella fondazione della Scuola Romana di Roma (1920-1922)

Riassunto

Il progetto di fondazione di un Istituto Romano nella capitale italiana, in seguito ai modelli francese, tedesco, austriaco, inglese ed americano, fu materializzato nel periodo 1920-1922. Emersa negli anni 1912-1914, l'iniziativa culturale romana ebbe come sostenitori gli accademici romeni Vasile Pârvan, Ioan Bianu e Duiliu Zamfirescu. La sua ripresa dopo la grande guerra, negli anni 1920-1922, fu dovuta all'accademico Nicolae Iorga, l'autore di un progetto di iniziativa parlamentare particolarmente appoggiato da Duiliu Zamfirescu, il presidente della Camera in quegli anni. L'iter del progetto culturale che prevedeva la fondazione delle Scuole Superiori di Roma e Parigi, dalla sua approvazione nel Parlamento (agosto 1920), al sancimento della legge di fondazione avvenuto nell'ottobre del 1920 ed alla nomina dei direttori nel ottobre 1921, che saranno due accademici (Vasile Pârvan a Roma e Nicolae Iorga a Parigi), mette a fuoco il ruolo dell'Accademia Romana nel funzionamento delle due istituzioni culturali. Il Regolamento di funzionamento delle due Scuole

⁹⁷ Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866-2006). 140 de ani de existență*, București, Edit. Academiei Române, 2006, p. 293-294.

⁹⁸ G. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 191-193.

⁹⁹ „Academia Română. Anale. Ședințele din 1921-1922”, 1921-1922, tom. XLII, p. 59.

romene, attuato nell'estate del 1921, in cui un particolare ruolo fu conferito ai direttori delle due istituzioni, conferma la tutela della più alta istituzione scientifica romena sugli istituti di Roma e Parigi, la nomina dei direttori essendo fatta dal Ministero della Pubblica Istruzione alla raccomandazione dell'Accademia Romena. Il sito della Scuola Romena di Roma fu scelto nella prossimità della Villa Borghese, vicino alla Villa Giulia e la concessione del terreno fu firmata il 12 gennaio 1922 grazie alle trattative condotte dal ministro di Romania in Italia, Alexandru Lahovary. In cambio, il ministro di Romania presso la Santa Sede, D. Pennescu, e il direttore della Scuola Romena di Roma, Vasile Pârvan, ebbero un particolare ruolo nelle trattative diplomatiche condotte nella primavera del 1922 per la concessione del monastero di Santa Susanna a favore dell'uso della comunità romena di Roma e dell'alloggio dei borsisti, fino alla costruzione dell'edificio della Scuola da parte dello stato romeno. Le iniziative presso la Santa Sede condussero ad un vero scontro diplomatico con gli Stati Uniti, che intendevano ottenere Santa Susanna come sede della loro chiesa nazionale in Roma. La Scuola Romena di Roma fu inaugurata il 1 novembre 1922 nel palazzo sito al numero civico 11 in Via Emilio de' Cavalieri e le prime generazioni dei borsisti furono tutelate scientificamente dall'Accademia Romena, essendo direttamente guidate nelle loro ricerche dal direttore, l'accademico Vasile Pârvan.